Kirke og Kultur

Indhold:

JENS GLEDITSCH: Christopher Bruun 289

ANDREAS AUSTLID: Daa han steig fram 295

OSCAR GEISMAR: Personlig uro 315

O. F. OLDEN: En ny rettferdighet..... 319

HANS HOLST: En studie over underet 327

Notiser..... 336

Redaktør: EIVIND BERGGRAV

Kirke og Kultur utkommer med 1 hefte hver maaned undtagen i juni og august. Abonnement kr. 10,00 pr. aar. Kan bestilles paa postanstalter, hos bokhandlerne og i ekspeditionen, Raadhusgaten 30 B.

Eftertryk av tidsskriftets artikler er forbudt.

HEFTE 6 AUGUST 1920 27. AARG.

STEENSKE BOKTRYKKERI, JOHANNES BJØRNSTAD. KR.A

CAMMERMEYERS BOGHANDEL

(Sigurd Pedersen og Eistein Raabe.)

KARL JOHANS GATE 41—43.

Stort lager av ny og ældre norsk og utenlandsk literatur.

Kataloger tilsendes.

Olsen & Jørgensen.

Orgelfabrik, Kristiania.

(Grundlagt i 1876.)

Leverance af Kirkeorgler efter Bestilling.

Stemning og Reparationer udføres.

WILH. SCHEEL & Co
REPRODUKTIONSATELIER
RADERINGSTRYKKERI. LYSKOPIERING. XYLOGRAFI.
ARBINSGT. 11 GALVANOS. STEREOTYPI ENESTE FIRMA SOM FORNIKLER KRISTIANIA.
CLICHEER

Lyder Brun Paulus' kristelige Tanker

En studiebok.

Pris 5 kroner.

I alle boklader.

H. Aschehoug & Co.

Natanael Beskow.

Är livet värt att leva? Pris 60 öre.

Bönens mysterium (Särtryck ur «Fader vår») pris 50 öre.

Predikningar och föredrag 1919—1920 arkvis eller bundna vid årets slut. Rekvisition direkt från förlaget. Subskribtionsavgift 12 kr.

«Fader vår» och «Döden» utkomma i ny upplaga i början av mars.

Skrifter utgivna av **Førbundet av kristet samhällsliv** no. 5.

Framtidens skola rektor **S. Almqvist**. Pris kr. 1,25.

Birkagårdens förlag, Stockholm.

CHRISTOPHER BRUUN

De sidste gange, jeg var sammen med Christopher Bruun, spurgte han stadig efter de store mænd. «Hvor er de store mænd?» spurgte Christopher Bruun. Han syntes vist ikke der var noget videre stort i sigte. Men med store mænd mente han sterke karakterer, hjerter hvor ildhugen brændte og smeltet livets virkelighet ind i en fast støpning.

En saadan mand var han selv. Som mange andre betydelige mænd hadde han meget fra sin mor. Gaa engang op i Nationalgalleriet alle som ikke har set hende ilive og se den sterke levende sjæl som det har lykkes kunstneren at gi et indtryk av, om han end ikke kan gi det samme som hun har git til dem der har set hende i Bruuns hus oppe i Hallvardslien, hørt hende fortælle historie, norsk historie til sine barnebarn, set hende følge Christopher naar han gik frem og tilbake paa gulvet og la frem sine syner.

Der var et sterkt aandelig samliv mellem hende og gutten alt fra den tid, hun som fattig enke bosatte sig paa Hedemarken og gutten kom paa latinskolen i Lillehammer. Her mødte han den som var større end far og mor. Gutten blev vakt i sine skoledage, blev grepet av den kristendom, som da grep om sig i 50 aarenes vækkelse. Fra den tid har han sin kraftige personlige kristendom, om den end maatte gaa gjennem mange kriser før den naadde til mands modenhet. Fra den tid maa ogsaa stamme hans indtryk av *Hellas'* udødelige ideelle skjønhet. Faa eller ingen har angrepet latinskolen saaledes som Bruun, og hans angrep har kanske været den sterkeste blandt de magter som væltet den, men han hadde aabenbart faat noget av den klassiske literaturs aand i sig, «det menneskelige», som han i sin tid talte saa meget om var ganske sikkert dannet efter menneskетypen fra vor kulturs straalende ungdom i Sparta og Aten. Imellem den kristendom som han hadde tat ind i sit inderste hjertekammer og den helleniske menneskeværdighet opstod der i sin tid — hos studenten — en spænding, som gjorde

ham til tviler. Tvilen her hos os i hine dage, blev gjerne til i spændingen mellem den saakaldte pietismus og den paa klassisk kulturgrund hvilende idealisme. Den nationale religiøsitet hos os i hine aar har endnu præg av sin oprindelse blandt smaabønder og haandverkere, den hadde sit oprindelige miliøs sneverhet, men steg med denne tid op i presteskapet og brøtes med overklassekulturen.

Ut av denne brytning fødtes forskjellige livsformer, meget almindelig i den form at man for sin egen høiere kultur forlangte et friere spillerum for aanden, mens den almindelige mand maatte ha sin kristendom i pietismens form. Christopher Bruuns karakter, den av ham tilstræbte livsharmoni bærer præg av brudd med dette kompromis. Den almindelige mands, navnlig bondens kristendom skal være harmonisk og hel og den dannede overklasses kultur skal bli national. Istedenfor Hellas indsætter han Norge men saaledes at man tydelig kan merke det helleniske idealbillede under.

Man kan stort set si, at den nationale vækkelse der skrev sig fra Hans Nilsen Hauge i Bruuns person søkte at frigjøre sig og bli kulturreligiøsitet.

Først vender han sig da mot det folkelig pædagogiske i sine merkelige foredrag «folkelige grundtanker». De kom nogen aar før jeg blev vaakent menneske, men av samtidiges vidnesbyrd og av stumper av samtaler og avisartikler jeg kan mindes, slutter jeg at virkningen straks var overordentlig stor. Det var ogsaa en merkværdig kreds som samlet sig fra alle kanter dengang om den nationale reisning. Bernerne og Bjørnson, Fjørtoft og Kristofer Janson, brødrene Skard og mange fler. Ogsaa Ernst Sars virket med i miliøet, skjønt han jo altid hadde det med at staa ved siden at strømmen og «smile til utviklingen». Og navnlig var det en merkelig skare som samlet sig om Vonheimsskolen omkring 1860. Marius Hægstad, Lars Holst og Fjørtoft var paatænkte som lærere der, men det blev da med Bjørnson, Jansen, Fritz Hansen, Bøhn og Skard.

Det var i det hele en tid hvor der ikke var mangel paa «store mænd». Større og mindre rigtignok, og ikke alle vilde set like store ut, om de hadde levet nu. Men det var da en rik tid, en lykkelig tid faar man vel si, i hvilken sindene var varme og de intellektuelle evner vaakne om end ikke som senere hen.

Ingen stor verdenskrig, ingen fælles verdensnød, ingen materialistisk bølge hadde endnu vækket de sidste menneskespørsmaal

og aabnet de uendelige horisonter. Man tænkte nationalt — og om det kom høit — *skandinavisk*. Denne bevægelse mot en større og mer omfattende nationalitet med rikere kulturværdier, flere muligheter og sterkere økonomisk grundlag, løp paralel med flere lignende i samtiden, f. eks. med den som førte til de tyske stammers samling. Og det er tragisk, at skandinavismen naadde sit høidepunkt under et sammenstøt med den opseilende tyske fællesfølelse.

Skandinavismen brast paa det. Men Christopher Bruun og nogen faa andre bestod prøven forsaavidt som de drog avsted og var villige til at ofre livet for Norden som nogen sa, eller for Danmark som Bruun sa. Det er karakteristisk for ham, at:

> «Han paa ingen Stormagt ventet
> Uten den som er hos Gud».

og med rette vaiet danebrog ved hans kiste, da han hadde lagt sig til hvile. Men egentlig var Bruun ikke skandinavistisk. Han kjæmpet ikke for Norden, han kjæmpet for Danmark. Og egentlig var Danmark ham en skuffelse. Han hadde ventet at danskerne skulde være færdige til at dø som spartanerne ved Termopylerne, men isteden fik han ikke lov til at skyte med sin langtrækkende Kongsbergrifle, dengang et frygtelig vaaben. Man skulde «ikke irritere fienden», der jo var overmægtig.

Han kom hjem med en større forstaaelse av, hvor stor avstand der var mellem ideal og virkelighet, ikke bare i enkeltmands liv, men ogsaa og kanske endda mer i det nationale liv, og satte al sin kraft ind paa at faa de ideale synsmaater ind i folkelivet. Som middel dertil frembød sig den danske folkehøiskole. I de danske folkehøiskolekredse, hos Prior, Schrøder, Nørregaard, Kold og andre, hadde han fundet den ideale lysning over folkelivet, som han ellers savnet, og navnlig fandt han den samme tiltro til bonden, som han selv bar paa. Det gjaldt at reise en national kultur der skilte sig ut fra den almen-europæiske overcivilisation og var bygget op paa respekt for det legemlige arbeide. Som kulturreformator kom han til at ligne paa Tolstoi, der jo levet i lignende idealer, men hos Bruun blev samfundsopfatningen mindre radikal end hos den store russer. Og jeg har aldrig kunnet verge mig mot et vist indtryk av, at der ogsaa her — i vurderingen av det legemlige arbeide — skjulte sig noget av den helleniske harmonilære, av tilliden til den fuldkomne og skjønne harmoni mellem legeme og sjæl.

Med 80 aarenes brytninger kom der en disharmoni ind i samfundet, baade i den mindre kreds i Gausdal og i folkets liv. Bjørnson gik ut av kredsen og mangesteds viste der sig tegn til hvad man dengang kaldte fritænkeri, d. v. s. en idealistisk, humant selvstændig livsopfatning. Ikke mindst gik det saa inden de nationalt interesserte kredse. Kristendommen stod for dem som en hindring for den fulde utfoldelse av menneskelivet og saaledes ogsaa for utfoldelse av racens og folkets liv til sin fulde styrke. Deri var tildels tidens noget snevre kristendomsform skyld, og allerede før sprængningen indtraadte, hadde Bruun merket, hvad her holdt paa at ske og optraadte med sine foredrag om «Christensamfundets synder». I disse foredrag, som vakte sterk opsigt, motsigelse og tilslutning, tok han imidlertid saken væsentlig fra positiv side, han søkte at kalde paa en hel og personlig kristelighet, en *sterk* kristendom. Selvfølgelig var der mange kristne som med glæde hørte dette krav fremsat. Men det blev fremsat i folkelig, social form, det gjaldt ikke den enkeltes opgjør med sin Gud, det gjaldt «*samfundets*» synder. For denne socialt kirkelige opfatning, som senere har vundet saa mange tilhængere, var han, mig bekjendt, den første talsmand her hos os. Og likeoverfor denne anskuelse mødte der frem motstand fra to hold, dels fra enkeltmandskristendommens utelukkende syslen med sin egen synd og sin egen salighet, dels ogsaa fra hvad man dengang kaldte høikirkelig hold. Denne sidste retning, dengang navnlig repræsenteret av I. C. Hvidt, hadde forstaaelse av kirken som samfundsmagt, men denne kirke var væsentlig set dogmatisk, som ordets naademiddels bærer og derigjennem som frelsesanstalt. Dens «synder» kom da ikke i betragtning, de hørte til i den realiteternes verden, som ikke var gjenstand for tro og dermed for dogmatik. Uagtet der i denne retning fandtes en kirkelig socialidealisme, som ikke skulde være fremmed for Bruuns tanker, blev dog sammenstøtet med denne retning temmelig haard. Saken var at Bruun ikke alene trodde paa kirkesamfundets idealindhold, men ogsaa som god norsk realist krævet at idealerne skulde *virkeliggjøres*.

Og det var dette som gjorde det sterkeste indtryk i samtiden. Man kjendte, at der engang stod en hel mand bak ordene, en praktisk idealist som vilde det han sa og rolig tok konsekvensen av at overføre idealerne fra den usynlige verden til den synlige. Paa den maate virket hans deltagelse i det danske forsvar av Dybbøl skanse og hans opofrende hengivelse i den na-

tionale reisning sammen med hans indsats i kirkens liv til at gi et helstøpt, fuldt og klart personlig billede, som var av stor virkning. Virkningen blev ikke mindre derved at han til stadighet befandt sig i minoritet. Baade parlamentarismens gjennemførelse i vort offentlige liv og endnu mer riksrettens brudd med det gamle lot ham bli staaende kold, halvt utenfor det som skedde, uagtet hans hjerte var brændende med i de idealer, som saaledes søkte sig vei gjennem virkelighetens verden. Virkningen i øieblikket, den reale magtutfoldelse blev aldrig stor, men profilen, karakterbilledet, idealet tegnet sig saameget skarpere mot horisonten.

Overhovedet var Christopher Bruun idealist ogsaa i den forstand, at han aldrig var tilfreds med den maate, hvorpaa ideerne blev realiseret. Han opnaadde jo i sin høie alder at se virkeliggjørelse av en mængde av sine idealer. Hvor har ikke de senere aar med rivende fart virkeliggjort hans idealer om det legemlige arbeides værd i sammenligning med det aandelige. Og er det ikke som et under at han, nys før hans øie blev lukket igjen for virkelighetens form og farvespil fik se Sønderjylland forenet igjen med Danmark? Men i begge tilfælder var der noget ved virkeliggjørelsen av idealerne som ikke huet ham. «Det Europa trænger, er *retfærdighet*», var et av hans sidste ord, men idet den ideelle retfærdighet realiseres faar den stedse en bismak av fordom, av magt eller list eller kompromis.

Det var ogsaa hemmeligheten ved hans avstandtagen fra 1905. Den realpolitik, som blev drevet, den maate, hvorpaa Christian Michelsen førte saken igjennem smakte ham ikke. Fuld av folkelig selvfølelse trods nogen uordmand fik han den bitre lod at staa noksaa ensom i en tid, hvor nordmænd ellers var enige og grepne av noget vidunderlig stort, som kanske aldrig før. I virkeligheten følte han omtrent som det kirkelige Sverige i de dage, uagtet han hadde været med saavist som nogen i at vise vor vilje til fuld selvstændighet.

Dengang, da han begyndte paa at tale kristendommens sak, dengang da han tok op kristendommen som social magt, som folkelig surdeig, har hans kirkeideer mer præg av folkelighet end av lutherdom. Han sa dengang, at han ikke ønsket at dække sig med noget andet navn end Kristi, ikke engang med Luthers. Og han bevaret stedse samfølelsen med «den hellige almindelige kirke», ja kunde leilighetsvis si, at det var en feil av Luther at han ikke hadde valgt det kirkelige martyriums heroiske vei frem-

for at søke den støtte hos borgerskap og konger, som hadde gjort hans kirke saa spidsborgerlig. Men efterhvert blev han mer og mer konfessionel og navnlig fik Luthers lille katekismus det samme merkværdige liv i ham som den har faat i saa mange andre, der var vokset op i Lutherdommens skoletvist. Intet under da, at han ikke følte sig frastødt av den kirkepolitik som med alle demokratiets magtpolitiske midler sa sig at ville gjennemføre hans ideale *frie folkekirke.*

Imot den grundtvigsk Schleiermacherske ophøielse av *menigheten,* personsmenighet, valgmenighet, frimenighet eller hvad det er blit til, reiste han altid opposition, han kunde paa dens frihetsberuste møter ofte staa ganske alene og tale statskirkens sak. Det kom naturligvis derav, at han saa hvorledes «*menigheten*» let vilde snevre sig ind og bli kulturarm, mens «kirken» hadde et større vingefang og en langt større betydning for folkelivet som kulturfaktor. Men dypest inde fandt han en enhet mellem menighetens frihet og kirkens omfattende institution i den frie folkekirke. Dette sit kirkelige ideal blev han tro, det ideale syn bar ham oppe over alle realpolitikens skrøpeligheter, ogsaa over den at aktionen var baaret oppe av en reaktionær strømning av konfessionsformelen istedenfor av en national samling om kristendommens grundværdier.

En av grundene til at han blev forstemt i 1905 var utvilsomt den meget reelle at han var dypt bekymret for vor fremtid paa grund av det imperialistiske Ruslands tryk mot vest. Hvem erindrer ikke de mange utbrudd av denne frygt, f. ex. i hans 17de mai prækener? Nu vil da den kolde frygt for den russiske militærmagt, som forenet ham med de svenske nationalister forhaabentlig ikke mer stjæle sig ind over os. Men det skal mindes, at den var truende nok, og vel grundet nok, og at han gav den ord, mens vi andre taug stille, fordi han elsket Norge saa høit, vurderte dets folk saa høit, tænkte saa stort om vore evner og vor fremtid. Derfor vil hans skarptskaarne profil lyse over landet som vore høie snefjeld fra slægt til slægt.

Jens Gleditsch.

DAA HAN STEIG FRAM

Minne fraa Chr. Bruuns høgskule.

I.

Dei fyrste eg høyrde um *Bruun* var, at han var no ein raring og skruve aa sjaa til, men i botn og grunn ein ovkar. Han var av storfolk, av finaste slag; og han var høglærd, sprenglærd. Dei vilde havt han til professor der inne i Oslo daa han var ferdig, og baud honom 2 000 dalar for aaret i løn. Men nei takk, han reiste fraa deim han, upp til det *fattige Sel* og gav seg til vera skulemeister aat bondegutar. Og der klædde han sig til gudbrandsdøl, med toppluva og snøsokkar, stod og høgg ved, og aat vatsgraut og sur mjølk til kvelds. Endaa han var den karen at han sette Vaagaa-presten *til veggs,* daa det endeleg bar ihop med deim. Ikkje med nevarne — for Bruun var liten paa vokster — men med munnen, i ordstrid. Um dette gjekk det store ord. Saukararne kom att med driftom sine um vaaren og fortalde det i fleire utgaavor; eg fekk det fraa *Jon Ro.* Jau, han hadde sagt til sjølvaste Vaagaa-presten, at han fekk vera so god aa gaa meir ned til bønderne og smaafolket, og vera som ein av deim, og ikkje staa der høgt uppe som ein herre og pave og sjaa ned paa folket sitt. For daa vart han ingen ting tess til aa preika heller: Gud tok krafti si fraa slike høgføtte staurar. Nei, daa var den presten paa Lesja anna til kar — sa Bruun — som gjekk umkring og gjorde skinnfeldar aat soknebornom sine; og endaa messa og preika han so folk skolv og gret, naar han stod for altaret og paa stolen. Daa hadde Vaagaa-presten sett i aa læ. Men daa presten var ferdig med aa læ, so spurte Bruun um han vilde ha meir. Kva skulde daa det vera? spør presten. Jau — segjer Bruun — um han kjende apostelen Paulus som var teltmakar, og gjorde baade sauma og vov? og ein til, ein endaa større mann, som var snikkar og timbermann? Daa hadde Vaagaa-presten tagt som ein mur. Og alle heldt med Bruun, og tykte det fór vel at presten deira fekk juling.

Dette og meir til vart fortalt, og sette kveik i oss ungdomar i mi heimbygd. Han plaaga deim ikkje større med leksor heller,

hadde me høyrt — han stod der og prata og fortalde. Og stundom kunde det verta so morosamt — midt i sjølve skulesalen — at alle log, han med. Men det kunde nok vera aalvor òg. Ein saukar hadde vore inne og høyrt paa ein gong; men daa tala han slikt, at gutarne sat i *ein glor* og berre gapte og lydde, og han saag taarunn' datt taa sume. Daa hadde han tala um kva Gud meinte med menneskja — at han hadde skapt oss i *sitt* billæte til aa likna *honom*, og ikkje til aa tulla oss burt i drikk og kortspel og fanteskap, og all den narreskapen som folk dreiv paa med no.

Det òg hadde eg høyrt, at fyrste aaret han heldt skule, hadde han havt att berre ein dalar naar alt var betalt, som han kunde rekna seg i løn for arbeidet sitt. Daa hadde mor hans sagt at han berre skulde driva paa — ho vilde skaffa honom pengar. Ho var med, mor hans, og var like so idig for skulen som han. Kokte mat aat gutarne, sat med ved bordet, gamall og graa, og spøkte med deim og aat kvardagskost. Og no skulde han faa med seg ein hjelpesmann til, ein *Janson* fraa Bergen, som var baade diktar og prestelærd. *Han* hadde vore boden eit tusund dalar i løn, dei vilde havt han til klokkar ved domkyrkja der. Men nei takk; han vilde heller hava ein dalar i løn og vera med Bruun, hadde han sagt. So det var nok ingen leigesvein dette heller.

No sette eg paa han far og vilde endeleg faa fara paa denne skulen til hausten. Eg var paa 18de aaret. Me stod nede i gjordet og steinsette ei veit.

«Aa nei», sa han. «Du skriv so du bergar deg, og til aa rekna er du snart ein meister; i husmanns- rekneskapen ser eg knapt ein einaste feil no».

«Ja, men det er so mykje anna òg som trengst; eg vil læra aa tala og tenkja — eg vil ikkje gaa som ei rumpe».

«Aa ja, men dette lærer du ikkje paa ein skule. Slikt kjem med aari det, lite um senn, i umgang med bra folk. Sjaa, no hev vel ikkje eg femteparten av skule imot du hev havt — baade sumar og vinter; men eg ser ikkje anna enn eg greider meg godt med munn og hand, og fær vyrdnad og magt med eg vil; — det fylgjer andsvar òg med slikt, skal du vita. Du tarv ikkje gaa som ei rumpe, um du ikkje kjem paa meir skule».

Og ho mor tykte det same som han far.

Men eg fekk Jon Ro til aa hjelpa meg. Han hadde fyllt meg med Amerika-sogor um bror sin, som vart fanga av indianarar

og løyste livet sitt med ein tobakrull; ein annan gong smatt han ned i eit innhole tre, og skaut deim ned som flugor. Og no vilde han Jon laana meg reisepengar. So sanneleg reiste eg aat Amerika til vaars — for ut vilde eg. Ja, naar *so* gale var — let han far til slutt — so fekk eg daa heller fara paa den skulen. Aat Amerika, det tykte han var meiningslaust. Dette visste eg. Han hata Amerika han far.

II.

Ungdomen no um dagen hev ikkje lett for aa skyna den tid som me voks upp i, endaa so nære som ho ligg oss — ikkje meir enn 40—50 aar sidan.

Ho var fatig. I skulen var det utanboks-lesing og innibokslesing paa argaste stivaste tysk-dansk — til flinkare læraren var, til hardare dreiv han oss. Me skreiv stil og, maavita, me som lengst var komne. «Betragtninger over livet og døden paa en kirkegaard», — «Beskedenhed er en ynglings skjønneste dyd», — «Sæt følgende ord ind i en fortælling: ulv, klippe, fjeldskrænt, gevær, sæter, rulle, kaste, skyde» — dette var uppgaavor for born paa 12—14 aar. Heime hadde me «Morgenbladet» med «Den indiske diamant» og «Lord Oachburns døtre» og alt dette herlege der langt burte, so himmelblaatt og fint. Aa, kor fatigsleg klædd ho var ho mor likevel imot Laura, dotter aat lord Oachburn! Og stova vaar daa! «Kamin med speile, portierer til et kabinet?» Aa nei takk. Ein diger klæbersteinspeis i ei kraa og ei breid blaamaala dør med ei svær heimesmidd klinka, det hadde me. Og vatsgraut til kvelds, og surmysa til drikka or ei treausa. Her las eg um uppljosa salar med «kandelabre av sølv» og um «funklende vin i krystalklare pokaler». Kva hadde me? Aa fy so simpelt me livde, me bønder. Moka fjøset og grava jordeple — det var livet vaart, til det daglege.

I prestegarden saag me daa ein straale av dette livet, paa barneballet, ein gong for aaret — me var fint klædde sjølve og daa, — og so paa hanskeballi vaare eigne, seinare. Daa var gjentorne kvitklædde som englar, so me laut ha hanskar, skulde me dansa med deim. Men kva hjelpte no alt dette, naar me ikkje kunde tala. Ein gut hadde freista seg, ein av vaare aller beste, han var reint ei løva til aa dansa. Ved punsbordet vilde han «udbringe damernes skaal» sa han. Men han snakka seg so fast at han vart berre til laatt, endaa han hadde gjenge paa realskulen og kunde tysk. Nei, det nytta ikkje for oss aa snakka som

dei fine gjorde det; me fekk nok finna oss i aa vera bondetamparne der òg, so var me daa det me var. Men daa vart det liten mun aa klæ seg i klædesklæde nokre faae gonger for aaret. Me gjorde oss til narrar; me vilde sjaa ut som fine, og var det ikkje.

Paa 17maifestarne vaare gjekk det friare til; det var næsten turefestar det. Og der tala me. Det var ingi skam aa drikka seg «maate full» i den tid, naar ein berre ikkje elles skjemde seg ut.

Maalsak, avhaldssak, og alle desse saker og samkomor ungdomen no veks upp i, dei var ikkje til for oss i vaart uppvekstre.

Og mest ingen bøker. Ingenting av dette som kveikjer hugen for oss sjølve og vaart eige stell — berre dette langframande, langt burte og høgt uppe. Jau, «Lørdagsaftenblad» og «For arbeidsklassen»; men det var no og det beste me visste. Og so «Almuevennen» med skilderiet sitt og «Adressebladet» med eld og mord og tjuvar, dette og var morosamt. Ein gong fekk me ei liti eventyrbok av Asbjørnsen um «Guldfuglen» og «Smaagutterne som traf troldene paa Hedalsskogen» — daa vart me mest øre av ofse og gleda.

Karl Martin Breien — kapellanen — hadde vorte hardare og hardare imot ungdomslivet vaart, baade i kyrkja og paa samlingarne. Dans, drikk, kortspel — lettsinn og synd kalla han dette altsaman; og det hjelpte ikkje um me klædde oss i fine klæde — sa han — og kalla det bal, syndi vart berre so mykje verre, naar me pussa ho upp og gjorde ho kvit. Breien sa mykje som var sant og rett og godt um livet vaart. Men han gav oss ingen ting att i staden for dette som me skulde missa, og ingi rettleiding som me skyna oss paa aa bruka den gongen. Han sa nok me skulde umvenda oss; uten gjekk det nord og ned med oss. Og det visste me alt for godt. Men kvar skulde me av? Me fikk ikkje dette til, paa nokon maate, kor gjerne me kunde ynskja det. Eg gret ei heil natt yver mi synd, og tenkte at no maatte daa Gud hjelpa meg. For Breien hadde stødt sagt at me greidde det ikkje sjølve. Men dagen etter vart eg verre og ikkje betre, sur og sint og hard. Var ikkje eingong rædd helvite; trudde ikkje Gud vilde meg *so vondt*, naar alt kom til alt.

Det gjekk so med fleire; dei freista og fekk det ikkje til. Daa var det ein sundag, Breien hadde fordømt oss att, daa slo me oss saman til eit stort samlag, so me skulde verta sterke. For liva vilde me; kunde me ikkje liva paa *hans* maate, fekk me liva paa vaar eigen. Han hadde alt skræmt fraa oss nokre av dei

veikaste, og folk torde mest ikkje lata oss faa dansa meir. Sjølveste «sjølvpresten» hadde lote bøygt seg, og gjeve upp barneballet, det herlegaste av alt me visste. Kvar vilde dette enda til slutt. Skulde me gaa stad og drepa oss?

Ja me skreiv lover og organisera oss. Eg kann ikkje lata vera aa skriva av fyrste §en, eg hev han i kladd endaa. Han syner oss fram so heilt slike me var den gongen; for me tvo som hadde laga han fekk stormklapp, daa han vart upplesen og samrøystes vedteken:

§ 1. Samlagets formaal er:

a) at værne om ungdommens hellige ret til at leve livet med glæde, og til frit at utfolde de af Gud nedlagte kræfter, til gavn for samfund og fædreland.

b) at motarbeide og bekjæmpe alle skadelige indflydelser fra en livsfiendsk, pietistisk aandsretning, der mer griber om sig og truer med at ødelægge alt sundt ungdomsliv.

c) ved afholdelse af regelmæssige møder med ordskifte og et haandskrevet blad, ved festlige sammenkomster med leg og dans, afholdelse af præmie-skirend og deslige, at søge udvikling og næring for baade aandelige og legemlige sider av vort ungdomsliv.

Sidan var det 3—4 §ar um aarspengar, val paa styre og fleire slags embættesmenner, og kva alle desse hadde aa gjera. Og me var 70 gutar som skreiv oss inn.

I fyrstningi gjekk det svært. Me ordskiftest, so at formannen laut bruka klubba. Og bladet var friskt og kvast; stundom vart salen i ein einaste laatt.

Men det var paa og gjekk gale. Sume kom halvfulle til møti, og Breien hadde fenge fat i paragrafarne vaare, og preika um oss, so skikkelegt folk mest ikkje torde lata døtterne koma paa festarne vaare. Hadde ikkje han Per Bø teke seg av oss, so hadde me kjøyrt oss faste. Men han saag kjernen i det me fór med, og kom og hjelpte oss. Han fekk laget upp at, so det gjekk i fleire aar; og han tok upp maalsaki òg, so ho vart meir kjend.

Slikt var det aa vera ungdom i Gausdal den tid eg voks upp der.

Ei gamall velstands bygd, breid og mett og god — den fagraste i heile dalen. Ein snild og godsleg — men sjølvbyrg bondeadel, med mykjen god og mykjen laak arv, og taumkjøyrd av embættesmennerne og prestgardkulturen. Mest ingen kristendom, anna enns Breiens pietisme; i fyrre ættleden hadde alle kloke folk vore halve eller heile fritenkjarar. —

Ja gleda var stor den morgonen i oktober 1869, daa me tri unge gausdøler sat i karjolom vaare og skulde paa skulen aat

Bruun. Me piska paa hestarne og ropte hurra; det var fyrste gongen me skulde ut i verdi. Me hadde 10 mil aa fara.

Eg var full av kjenslor og ljose voner. Men spør du kva eg vilde paa denne skulen, og kva eg venta meg av denne rare mannen, som eg alt hadde høyrt so mykje gildt um, so maa eg svara: Det stod i ei sky for meg. Berre tvo eller tri gonger hadde eg vore inne i aalvorstankar etter eg gjekk og las, det eg kann minnast. Den eine gongen var daa bror min døydde; daa løyste det seg upp ein klump i bringa mi, so eg vart varm all igjenom. — So kom eg upp paa sætri ein gong, og fann ei bok budeia hadde laant; det var «Synnøve Solbakken». Den las eg. Eg minnest aldri eg hadde set sætervatnet og skogaasarne og fjelli so vakre som den kvelden. Eg hadde fenge nye augo aa sjaa med; eg saag langt inn i himmelen, med det same soli gjekk ned, og eg tykte Gud smilte. Men det var ikkje tenkjande at all denne herlegdomen var til for meg, eg som hadde sett meg upp imot Breien, og sidan ein gong drakk meg full, so ho mor gret for meg. Eg grove bondegutten! Aa, eg vart so tungsint at eg rulla meg paa marki, no var alt slokna att. — Seinare fekk eg laant ei bok fraa Per Bø, som heitte «Fraa bygdom»: ho var paa vaart eige maal skulde vera. Ja, maalet var morosamt, endaa eg laut stava meg igjenom, lange teigarne. Men det som tok meg so hardt at eg gret, det var ho *Liv*, denne snilde skuldlause gjenta som dei for so ille med: eg trur eg hadde gjeve halve livet mitt, um eg kunde naatt i og hjelpt henne.

III.

Ja so kom me til Sel.

Eg gløymer aldri den fyrste kvelden paa festen der. Eg var reint ør av gleda. Det var Janson som hugtok oss so heilt. Slikt som han kunde tala! Han fortalde um ei faarleg friing og mykje meir, og skjemta og leika so me sat i ein laatt. Og stundom so stilt at me høyrde ikkje pusten vaar. Daa han hadde halde paa ei stund, *maatte* eg ut og faa luft. Ute i tunet møtte eg ein gut, eg kjende han ikkje, men tok ikring og klemde han innaat meg. «No vilde ikkje eg her ifraa att, um eg fekk Gausdals-prestegarden, eg gut», ropte eg. «Nei ikkje eg, um eg fekk Ringbus-prestegarden heller», sa han. Me skyna einannan, og arm i arm gjekk me innatt.

Me vart so glade i Janson, alle. Han gjekk der imillom oss som ein solskins engel, og tala dette væne vestlandsmaalet med

slik sylvklang i munn og mæle, han reint trylte oss. So lærde han oss aa skriva, og opna øyro vaare for form og stil. Og det gjekk so lett det var som ingen ting. Ja, dei som hadde best for seg kunde herma han mest ordrett, daa vaaren kom. Eg gløymer aldri Janson for den fyrste hjelpi han gav meg her. Det var ei kostbar hjelp i dei tider. Ingen i Gudbrandsdalen kunde greidt dette — den gongen — um ikkje Janson hadde vore.

Aa for eit liv me livde! i sol og sumar og gleda, kvar dag, heile vinteren: alltid noko nytt og morosamt. Me fekk spela komedi og. Og gamle mor Bruun, ho sjølv, var med og lærde oss upp og klædde oss ut; og Bruun, denne aalvorsmannen, no log han so godt, at me stundom saag skjegget og tennerne og lukt ned i halsen. Eg fekk vera baade «Pillarviken» og «Den stundeslause» og «Lensmand Østmo» — den siste mykje lenger enn eg ynskte, eg bar namnet heile vinteren — og ein annan gut, ein liten fin gut, vart utklædd til gjenta tvo ganger, um det ikkje var tri.

Me var nokon sjølvstyrde naturborn mest alle 60—70 gutarne hjaa Bruun denne vinteren — eg kanskje meir enn dei fleste — og det var forunderleg kor denne skulen og dette samværet gjorde oss frie og glade, og fekk ut det som budde i oss. Me synte oss som me var, skulde eg meina. Eg trudde paa framtidi og paa meg sjølv. I ordskiftom var eg sannlegg ein av dei svaraste, tykte eg; gjekk eg for meg sjølv, kunde eg halda lange talar. Og eg leit paa Gud òg; for han var god og rik og snild, som ein stor far — og ikkje denne hardsette beiske domaren som Breien hadde gjort han til. Og Jesus var kanskje den beste av alle, for han var frelsar; *det* kunde nok koma vel med naar det kneip.

Stort meir minnest eg ikkje av fyrste skulevinteren paa Sel. Um sumaren var eg heime paa farsgarden og arbeidde.

Men daa hausten kom, vart eg so tungsint. Og dette seig paa meir og meir. Eg hadde aldri vore nokon snild gut heime, korkje mot far eller mor eller systkini mine; og dette vart verre og ikkje betre etter eg kom att fraa Sel. Daa vart det so gale ein dag, at far og mor sa eg var den leidaste av alle saman. Eg fekk reisa kvar eg vilde, heime kunde dei ikkje ha meg lenger. Eg laag vaken ei heil natt. For dette var i gunnen so sant. Men kvar vart det daa av sol og sumar i mi framtid? Daa steig Bruun fram, sterkare og sterkare. *Det* hadde han sagt, og *det* hadde han sagt — det var so forunderleg kor eg kunde hugsa sumt han

hadde sagt no. Ein gong hadde han talt um det 4de bodet; *det* var det største av alle bod for oss unge, sa han. So mykje som me kunde greida av det, *so* lukkelege vart me sidan, so mykje velsigning fekk me til vaar eigen livsveg; for der grodde roti til all vaar framtid. Og det var eit veldugt aalvor i andlitet hans den gongen han stod og brende dette inn i oss. Eg riste det av meg dagen etter. Men no kom det att verre enn nokon gong; eg saag baade Bruun og ordi hans, dei lyste imot meg som eg laag der vaken og tenkte paa framtidi mi. Nei livet var ikkje so lett og greidt likevel, som *eg* hadde trutt. Aa, eg kom ihug so mangt han hadde sagt — det var som det vella upp no. Eingong hadde han tala um grækarane og likna deim ihop med jødefolket. Han hadde lese Iliaden og Jobs-boki jamsides, sa han. Daa hadde grækarane vorte til ein liten vakker halvnaken barnsunge, som sprang der sorglaus millom sol og blomar og berre leika seg, og ikkje ottast for synd og dom og daude, ikkje meir enn um slikt aldri fanst. Ikkje tale um andsvar, det var gudarne som greidde alt, baade vondt og godt.

Ja, detta var vakkert, tykte eg; slikt skulde livet vera. Og slikt kunde me vel kanskje faa det òg, naar me tok det med meir mod og mindre otte.

Men so klemde Bruun til og fortalde um Job og jødefolket. Daa rauk det i fillor dette grækarlivet. Daa stod me uppe paa Galdhøpiggen med ein gong, og saag utyver tindar og toppar; og der djupt nede laag heidningeheimarne i maaneljos; berre i maaneljos og draum. I høge himmelen blenkte soli fraa storkongen, fraa Jehova, og skar seg ned og lyste upp — og me saag morgonstjernor, som gjekk gjenom romet og song lovsongar til hans æra; *dei var paa hans* vegar alle saman; berre *menneskja*, hans høgste skapning, hadde mist vegen. Ho bad aat gudar av gull og sylv og stein og tre, og gjorde seg sin eigen himmel der langt nede, og takte han med tokedraumar, so Jehovas sol fekk ikkje skina ned. Dette saag jødefolket. Men kven kunde kløyva skodda og gjera frelse, um ikkje han sjølv gjorde det — hans eigen *Messias*.

Nei det stod ikkje so gromt til med oss som eg hadde trutt; og minst av alt med meg stakaren. Gud var nok ikkje ein slik snild gamall bestefar som me kunde tukla og stella med som me sjølv vilde. *Me skulde tena honom*, med all vaar hug, med heile vaart liv, gaa paa *hans* veg, etter hans vilje, anten det smakte oss søtt eller ille. *Me* skulde tena honom, ikkje *han* oss.

Plent so god som han var, *so* streng var han òg. — Homer hadde berre dikta, han. Sanningi var, at me hadde drukke gift, so me var sjuke til dauden, og satan stod ferdig og vilde narra oss til aa drikka meir. Det kom vel med at *Messias var komen.* Vilde eg berga livet mitt no, so fekk eg nok stella meg paa Guds sida og taka upp striden. Eg hadde gruva for dette stridslivet fyrr — leggja band paa seg sjølv, vera snild naar ein var huga til aa vera sint — men no saag eg at det maatte til, skulde eg faa berga dette stakars vesle grynet som Gud aatte i meg.

No skyna eg so mykje anna òg som Bruun hadde sagt. *Han* var ein slik stridsmann. Han hadde vore der uppe paa toppen, under det evige aalvoret, og set vegen aat Gud, difor kunde han tala um dette so som han gjorde. Gud hadde ikkje skapt oss i sitt bilæte for moroskuld nei. No skyna eg korleis Bruun kunde orka aa staa upp klokka 3—4 um morgonen, og gaa der ute i klaare vinternatti radt til stjernorne bleikna. Folk hadde undra seg paa dette. Der gjekk nok han og tenkte paa Gud, og fekk krefter til striden, og til aa hjelpe fram oss òg, som var paa skulen hans.

Aa, kor eg stunda etter aa faa høyra meir av Bruun no!

Og han far gav meg straks lov til aa fara. Dette kom reint uventa; og det som var mest endaa meir: sjølv vilde han vera med og skytsa.

IV.

Det fyrste eg gjorde denne gongen me kom fram, so bad eg Bruun um ein samtale straks. Uklaar var eg; og ingen samanheng. Det braut seg fram, stykke for stykke, som det galdt livet. Og det gjorde det mest og; for eg var komen til det, at Gud ikkje brydde seg um meg meir — han kunde ikkje, tykte eg. Men slikt som Bruun skyna meg, stakaren, daa, hev ikkje menneskje skyna meg korkje fyrr eller sidan. Eg gløymer aldri Bruun den stundi! Han straala midt igjenom meg med desse gode augo sine, smilte imot meg, la handi paa hovudet mitt, og *synte* meg at Gud er god og brydde seg um meg — det var ein draum dette eg for med no, eg hadde berre ikkje fenge set han vel nok endaa, sa han. Det var som ei vond natt seig av meg, langt nord og ned, og eg kjende kor eg letna. So glad hev eg mest aldri vore. Ein varm straum for igjenom meg, eg kunde ikkje gaa, eg maatte springa. Eg saag klaar himmel att no, fyrste gongen kanskje sidan eg var reint liten. Og der ute i

skogen batt eg bandet att med min barndoms Gud, han som eg hadde vore burte fraa so lenge, men som aldri hadde slept augo av meg.

No fekk eg mod og kraft til aa skriva heim og beda um tilgjeving for det eg hadde vore leid og ulydig mot far og mor. Ho mor gret daa ho las brevet, so glad var ho — endaa det var paa «tullmaalet aat Janson» som dei kalla det — og han far skal ha sagt, att fekk Bruun ein gagns gut av meg, so var skulen hans god, kva dei so sa um han.

No skyna eg Bruun; for eg *saag* det han sa.

Ein blanda natur som eg er fekk mange atterslag utyver vinteren, baade av tungsinn og lettsinn. Men Bruun hjelpte meg; eg fekk gaa inn aat honom *naar* eg vilde; og han hjelpte meg til Gud med det, med alt det sjuke, og staalsette meg. Han var makelaus! Han er det finaste og reinaste menneskje eg kjenner; mjuk og mild som ei mor, einkel og klaar som ein blaa sterk himmel. Han vart for meg det beste menneskje eg visste; og daa *Jesus Kristus* sidan gjekk upp for meg med ein liten glytt, so syntest eg at ikkje nokon menneskje likna *honom meir* enn Christopher Bruun gjorde det.

Og som han kunde tala um fedrelandet og dei ting — brenna sine syner inn i oss! Daa vida stova seg ut — me saag det blaableike havet der langt ute og kjende friske saltsmaken i munnen — og det gjekk slik roleg manndom gjenom hans tale, so det tok oss reint med magt. Denne vesle mannen, naar han stod der i krinsen, med det kvasse kastet paa hovudet og den skarpe orneblinken i augo, heit og sterk, so me saag aadri svall i skallen — anten han tala um Leonidas ved Termopylerne eller Olav Trygvason ved Svolder — daa saag me ein *mann* og ein *adelsmann;* daa voks han seg inn i oss, so me aldri gløymer det, me som høyrde han, endaa det no er snart fyrti aar sidan. Ein slik kveld, etter me hadde lagt oss, sa eg: «Var eg so god kar som Bruun til aa tala, skulde eg gjerne ikkje eiga meir enn klædi paa kroppen, og endaa vera tilfreds». Og dette var mykje sagt av meg den gongen, eg som alle dagar fyrr hadde drøymt um ein stor raudmaala gard, paa minst 10 hestar og 60 kyr. Men han som laag attmed meg tok toppen: «Eg skulde radt staa paa Taulstadaasen i berre skjorta midt paa svartaste vinteren eg, dersom eg var god som Bruun»; — segjer han.

Slik smaagut-tale kunde me føra, midt i aalvoret vaart, og helst daa. At me kunde kjøpa oss til ein mann som Christopher

Bruun for det og det offer. det trudde me vel so maate paa — me fekk nok stræva med oss sjølve, stakarane, og sjaa kor langt *me* rokk. Men at det laag ei heil verd av utvikling og vokster, med hardt arbeid og streng strid. bakum eit slikt liv som hans, de hadde me liten tanke paa den gongen. Me visste at han hadde vore i krigen. for fire aar siden. daa Tyskland heldt paa og tok Danmark. Og *det* var karslig gjort; men likevel berre som det skulde vera, for ein mann som Bruun. *Me* vilde gjort det same — trudde me — hadde det vore no. Men mor hans du — at ho gav honom *lov til dette*, sidan han var einaste sonen hennar og ho ikkje hadde fleire — *det var stort;* det skulde mod til det. «Mi mor hadde aldri gjeve meg lov», sa kameraten min. «Ikkje mi heller», trudde eg. For dette høgvyrde me gamle mor Bruun. Ho fekk slik magt yver meg um vinteren, at ho fekk talt meg til aa eta smør, det eg aldri hadde havt innum tennerne mine fyrr.

Det var nokon underlege rike dagar desse paa Sel; ein ljos vaar, med varmt grovêr kvar me snudde oss. Me var so glade i kvarandre, eg trur ikkje det fanst kritik. Der gjekk *Janson*, alltid med smil um munn og eit skjemtefullt ord; og *Drude*, kona hans, som ei dronning, stor og fager og vyrderleg. Der gjekk *Stefan Frich*, filologen, prestesonen, raud republikanar, norsk som ein flintetein, djerv og skarp i tunga, men eit hjarta so kjærlegt at augo hans skaut soler. Der hadde me *Kristian Horne*, jordbrukslæraren vaar, traust og tettbygd. og trufast som eit gull. Og systeri, *Lina Horne*, stillfærleg og bljug, fin som ei Synnøve Solbakken. Der gjekk Tea Blehr, med sitt kloke, fagre andlit og si kvasse tunga. so upplagd paa skøy, at me log naar me saag henne. Der gjekk *Olav Aasmundstad*, fjellguten fraa Kvikne, skarp som nordanvind. frisk som eit kviksølv; ingen trod hallingen finare enn han eller kasta høgre i rundkast. Der var *Sigurd* og *Ivar Blekastad*, brør. av dalens beste adel. vakre og kloke, reine hovdingeemne. Der var Loms-gutarne *Hallvard* og *Eilif Ofigsbø*, *Olav Aukrust* og *Rasmus Nordal* — dei saag ikkje so grome ut den gongen; men sidan hev dei styrt bygdi. og gjort Lom til den norskaste bygd i Norig. Der gjekk *Per Utheim*. av bondeadel fraa Nordmør, ein stor gardbrukar, gift mann, høg og svær som fjell, djup som ein fjord; der gjekk han og sa han hadde aldri brukt si tid betre enn no. Der var og *Johan Synnes*, havmannen fraa Vigra, med dei sterke kjenslor og mangslugne hugmaal. og alltid dampen uppe. Der gjekk *Eyrind Knutson*, kjærleg og glad; denne fine, aandfulle guten hadde vore so hardt

«under loven», at han raka av seg haaret og i lang tid mest ikkje aat nokon ting; no hadde Bruun hjelpt honom ut or fengslet. Og for meg vart han meir enn ein ven; han las «Jan van Huysum», og «Den engelske lods», og førde meg so heilt inn i Wergelands eventyrheim at eg gløymer det ikkje. So hadde me *Kyrkjeberg'en*, Valdris-guten, med sin brennande hug, og med sogor so fæle at dei gryste oss igjenom hold og blod. Og me hadde «*Storting*» med komedi og leik, og «*Smaating*» med ordskifte; og «*jury*» med skrivar og lensmann og stemnevitne; og kaffilag og festar. Og alt dette gjekk gamle mor Bruun og saag paa og moroa seg aat. Og Bruun med, naar han hadde tid.

V.

Folkehøgskulen aat Bruun var paa Sell i 4 aar. So flutte han 10 mil lenger sør i dalen — rulla liksom med si eigi tyngd — aat Gausdal.

Det tok til aa staa stort ord av denne gilde bondeskulen. Det var ei æra aa faa slike karar millom seg som tok seg soleis av ungdommen og seda han upp; dei var altfor gode til aa gjøyma seg burt i ei fatig avbygd som Sel.

Bønderne let vel, og prestarne endaa meir. Kunnskapen var nyttig og god aa ha, og «dannelsen» med for den viltre ungdommen som voks upp no. Det vart aldri for mykje av det som godt var.

Detta maalstrævet aat Janson og sume andre, det var no so som so. Han skulde vera ein slik skjemtegauk denne Janson, reint lystig kar — men han var daa prestelærd! Ja-ja, Breien var streng nok han. Det skulde vera moro faa desse tvo kararne i hop.

Ivar Fykse, ein av dei største bønder, opna salarne i storbygningen sin og gav skulen *fritt hus* i tvo eller tri aar. Sidan kjøpte Bruun jord og gard og bygde *Vonheim* ei mil lenger sør i granneskapet til Per Bø. *Per Bø* var ein av dei faae som visste kva denne skulen *var* og *vilde;* han gav timberet til skulen og stod for arbeidet.

Og skulen auka og voks. Dalens beste sønner kom der — gutarne um vinteren og gjentorne um sumaren — og fraa Mjøsbygderne og vide vegner. Det saag mest ut til han hadde teke tyngste taket, og aatte framtidi utan større meir strid. Bruun hadde so god ei tru til dølerne. Um 20 aar maa Gudbrandsdalen

vera den fremste dal i landet, sa han; og hans voner her saag so reint rimelege ut. Me gledde oss alle, og mest *Per Bø*.

Slik ei samling av menner, av *krefter*, som her kom saman — i *ei* bygd, paa ein liten flekk — hev det ikkje vore set maken til, i *vaar* soga. Dei strøymde til — og offerhugen var stor. Dei saag ikkje paa løn og livemaate desse folk — det var *den heilage missions eld* som dreiv deim saman, som lyste or augo deira og gjorde deim glade. Dei skjøytte i med eigne midlar og livde tarveleg. *Janson* bygsla og bygde, for eigne pengar. *Bruun* like eins paa garden sin. *Ingvar Bøhn* kom med tvo syster, og bygde. Hit kom *Frits Hansen* og hans *Ingeborg*, fødd *Heftye*, og leigde seg inn i tarvelege bonderom paa Toft. Eg minnest godt Bruun sa, at for henne vart dette livet meir fatigslegt enn for nokon av oss aa flytja inn i ei hytta og liva paa husmannsvis. For ho hadde havt kammers-jomfru daa ho voks upp, til aa klæ baade paa seg og til aa hjelpa seg med dei minste ting. No var ho sin eigen tenar og vilde gjera alt sjølv; ho hadde vore hjaa mor mi sumaren fyrr og lært koka bondemat. Hit kom kandidatarne *Skard* — Johannes og Matias — og vart med i arbeidet. Her kom *Stefan Frich* og slog seg ned med sin frie barneskule. Hit kom *Aasmundstad* og heldt skule for bornom aat Bruun og Janson. Og endeleg, hit kom *Bjørnstjerne Bjørnson*, kjøpte *Aulestad* millom Vonheim og Bø, og vilde vera bonde. Han sende ein son og ei dotter paa skulen til Aasmundstad, og *Karl Seip* styrde garden hans fyrste aaret.

Det stod glans av Vonheim desse aari. Der tok dei fyrst til med store lærarmøte; og eg tenkjer lærarane minnest deim; for slike møte fær me no aldri att meir. Og so folkemøti paa Veslehamar — dei fyrste av det slag i landet; fraa Vonheim og Per Bø gjekk dei ut.

Daa Bjørnson kom aat Gausdal, sa han at det var fyrst og framst Bruun han vilde finna. Han vilde faa hjelp av honom til aa verta ein ordentleg og heil kristen, sa han.

Det gjekk ikkje med det, veit me — av mange grunnar. Men *ein* var hovudgrunnen. Det fortelst um *Felix* at daa apostelen *Paulus* tala aat honom um rettferd og avhald og den komande dom, vart han *rædd*. Um Bjørnson fortelst det at han vart *harm*. Eller baade rædd og harm. Ein gong seinare hermde han H. C. Andersens: «Man siger alle at den hund er *god;* men mig gjør den nervøs» — med tanken paa Bruun. Eingong stod Bruun

nede paa skulen og fortalde lidings-soga aat Jesu [1]). Og Bjørnson lydde paa. Best det er, stig han beint upp og gjeng. Daa han kjem heim, so ropar han at ein slik offergud og blodgud som den aat Bruun kann han ikkje med, den skal han ikkje ha meir av — han tykte han saag Kristus krossfesta paa kvar ein gardstolpe etter vegen. «Aa, det er forfærdeligt!» sa han.

Det stend ein gufs av krav fraa Bruun, som naturbarnet i oss ikkje likar. Han vil me skal *gjera* Guds vilje: bruka *vaar* vilje til det yttarste her, og ikkje liva paa slump etter eigne hugskot og innfall. Me sog kom paa skulen hans òg, hadde tenkt, at *lukka*, det var aa faa *sleppa undan vanskar*. Men han lærde oss det litt um senn, at lukka ho kom ikkje naar me fekk smetta oss undan vanskarne; ho kom berre naar me *gjekk dem igjenom* og kunde sigra paa deim: daa voks me og vart sterke og glade. Og med Guds hjelp skulde me magta mykje av det, sa han. Dette *aa gjera godt*, aa *ofre for andre*, um det so var baade liv og helsa og eigendom, *det* var lukka, sa han — for alle saman, baade for oss sjølve og for deim.

VI.

Folkehøgskulen aat Bruun var ein sogeskule i sin eigen store stil, so i den leid hev me ikkje havt maken her i Norig. *Soga* og *mørsmaalet* var grunnsteinarne. Paa *Sagatun* hadde dei *Ole Arvesen* — eg høyrde honom og ein sumar. Og han var stor til aa skildra hovdingelivet i Norig i gamle dagar. Ære vere Arvesen for det han gav: det vart til hjelp for mange. Men for meg ikkje: han var meg for mykje skodespelar. Nei, daa minnest eg *Frits Hansen* i Norigs-soga, som han stod der lysande fager og gjekk so heilt upp i emnet sitt, so han visste ikkje sjølv kor han straala og brann naar han fortalde. Det var klaar himmel og stor utsyn og slikt eit *livsens aalvor* der han for fyre og synte oss vegen: — me fekk slik hug til aa odla og adla baade oss sjølv og landet vaart.

Karl Martin Breien tok meir og meir til aa segja, at anten var det nyttelaust eller var det syndigt alt dette «menneskjelege» me for med paa folkehøgskulen. Her kom Bruun med bibelen og synte oss menneskjelivet i *Israels* soga. For eit hav av menneskjor, baade vonde og gode, som der livde — og log og gret,

[1]) Dette maa vere mistak. Det var Mt. 25 og *Dommen* — evig liv, evig pine, Bruun tale om den søndagskvellen. *Red.*

vann og tapte. Og han sette ljos paa deim, so me saag deim! «Synerne tog ham — for mægtige haand hjerternes strengeleg bævet —» segjer Bjørnson um Grundtvig. Men eg maa bruka desse ordi paa Christopher Bruun, naar han rulla upp Israelsfolket aat oss og me sat med anden i halsen og lydde. Me hadde lært utanaat daa me var smaa, so me kjende att namni; men hadde aldri trutt det var slikt. No fekk me sjaa at dei var menneskjor med kjøt og blod so som me, ja med *heitare blod endaa*. Men for karar — og kvinnor med! Um det ikkje var anna enn Jokob og Esau, so syntest me at me saag desse tvo — og kjende deim att i oss sjølve baae tvo. Og naar han so sa: Slikt kann *bibelen* skildra sine folk; skulde ein tyskar prøvt noko so vanskelegt, som aa greida ut tvo slike karar, maatte han gjort ei bok paa tri store bind: eitt aat Jakob, eitt aat Esau, og eitt til aa likna deim ihop; — daa log me aat dei tyske teologar som sat i papirhaugarne sine og «laga» bøker. Og daa gjorde eg den heilage lovnaden, at bibelen vilde eg lesa fraa ende til annan; det var og eit heilt aar eg ikkje nokor onnor bok las eller saag i dei dagar.

— Eller naar han fortalde um Jefta, denne fedrelandsvenen som ofra dotter si — for di han syntest han *maatte:* og ho òg vilde det — og fortalde ærleg og sant det som soga melder: daa vart det ein *tragedie* — so eg veit dem som gret sine modige taaror ei halv natt etterpaa. — Eller um *Gideon*, denne tunge bondeslampen, som var berre eit vyrkje; men kva han *vart* daa Guds aand fekk sett eld i han.

— Eller um Samuel, den gudvigde folkefrelsaren fraa mors liv — som likevel hogg imis fyrste gongen han tok iveg — han plent som den store Moses — avdi han brann for hardt og kunde ikkje temja seg til *Guds* time kom. «De menneskjene er so stuttsynte», sa Gud *til Samuel* longe, longe etter dette. Det var svære ting alt det Gud kravde av desse karane! Men dei stod seg sagte paa aa gjera det.

— Eller naar han fortalde um *Saul*, denne herlege bondeguten, som tok i vegen so gildt og enda so tungt — just fordi han ikkje kunde temja seg: — men *brann gjorde han av fedrelandsesk* til siste blodsdrope! Og so fekk han daa denne storfagre minnedraapa etter seg, fraa sin store fiende David — som bibelen gjøymer paa den dag idag; ho sonar alt.

— Ja David! Her brann alt dette herlege, i *ein* mann; *han* var storkulten for alle: barnevennen, smaafolkvennen. diktaren, tala-

ren, songaren, med munnen full av solstraalar, krigaren, kjempa, med «Jan van Huysums blomsterstykke» i *ei* hand og skarpt sverd i den andre — — *han* var ørni og løva, um nokon hadde vore det! Fyrst og framst daa han var skoggangsmann og leid alt slags vondt, men og sidan, daa han bar kruna. Men her òg syner det seg, kor menneskja dett ihop til ingen ting, naar Vaarherre vert burte for oss.

— Og so profetarne daa. Elias, Elisa, Esaias, Jeremias, Jonas, Amos — for ein fedrelandselsk og for ein offerhug! i deim alle saman! — Det vert uraad her aa nemna alle dei tindar og toppar Christopher Bruun sette elden sin paa, so dei lyste for oss bondegutar, slikt at dei ikkje sloknar meir. *Johannes Døyparen* var vel den fagraste av alle saman, — denne *morgonstjerna*, med glansen fraa alle hine, og ein glans til, glansen fraa *morgonsoli* — som lyste honom so sterkt inn i andlitet, — at han gløymde seg sjølv og alt sitt eige. Eg vil berre segja:

> «Da stod over fjeldet syner i glød
> som siden oss maner indtil vor død».

Og eg vil leggja attaatt: Aldri hadde me tenkt slike tankar eller set slike syner nokon av oss unge fyrr; aldri hadde me drøymt um at det fanst eit slikt liv, so rikt, so fagert; aldri hadde me visst at Gud var so herleg og god — og kunde faa oss menneskje òg so store og gode.

Men det forunderlegaste av alt kom, daa Bruun tok til og gjorde *Jesus Kristus* til menneskje aat oss. Eg gløymer det aldri: eg vart mest rædd i fyrstningi. Kunde dette vera heilt aa lita paa? Her synte han oss ein ung mann full av ljose voner og barnleg tru, full av brennhug etter aa faa gjera storverk for Gud — men som kunde *venta*, temja seg og venta til *hans* time kom. Der gjekk han stillfærleg heime til han vart vaksen; arbeidde med henderne, var timbermann. Han ætta fraa David gjenom mor si, og same grjotet i denne som i David. *same malmen* — berre so mykje finare, reinare, heilare, sterkare. So kom Guds time. Og med kraft som løva, med tolmod som lamb stod han i striden for Guds sak — berre so mykje heilare, so mykje hardare inne i elden, enn nokon mann fyrr. Han vart *freista* verre enn nokon: Satan vilde hildra han, narra han. Men han stod; *stod*, der alle andre hadde dotte. Alt vondt møtte honom, og velte seg innpaa og vilde krasa han. Sløge som ormar, med list kom dei, og vilde fanga han. Men han reiv sund spinne-

veven og nækte deim — paa berre skrotten — og piska deim — med Guds svipa! Sinte som ulvar kom dei, med froda i munnen, og reiste storstorm imot honom. Som eit skip for fulle segl braut han baara og kløyvde seg fram imillom deim; dei magta han aldri.

Alt vondt møtte honom; all slags sorg, synd, naud, alle slags sjukdomar — all stakarsdomen vaar. Han *rod* fram gjenom vondt, der gjekk vegen for honom. Men aldri han trøytna, aldri hardna eller vart beisk. Som ei *mor* tok han seg av stakarane — fraa morgon til kveld dagen lang — og *snudde upp ned paa sorgi.* Myrkt var det framanfor, og ljost var det attanfor — all tid der han fór fram. Myrkt var det framanfor honom, paa all hans veg; sorg, naud og hjartegraat; sjølv gret han og eit par gonger. Han hadde tenkt han skulde vinna heile folket; *han* var brudgomen: ein slik kjærleik *kunde ikkje tapa,* tenkte han. Men dei støytte honom ifraa seg. Han kom til sitt eige, og hans eigne tok ikkje imot honom. Men aldri vonerne hans brast; nei han flutte deim berre lenger fram, høgre upp; og dei skjein *ljosare, klaarare* endaa. «Naar eg kjem *dit upp,* vil eg draga alle aat meg», sa han.

Paa krossen var han aller fagrast. *Daa bad han for sine fiendar* — dei som hadde *gjort honom alt dette vonde* og no hadde fenge han dit upp. «Far, forlat deim, *dei veit ikkje kva dei gjer*», sa han. *So godt* trudde han endaa *um deim* — so ljose voner hadde han *for deim med.* «Sanneleg, denne var meir enn eit menneskje!» det maatte nok den Roma-heidningen segja som held vakt og saag med eigne augo. Me tykte det me, som berre høyrde um det. —

Soleis fortalde dei soga, desse Vonheims-kararne, baade Norigs- og heimssoga. Og me som lydde paa, vart aldri mette av aa høyra. For det var *livet sjølv* dei rulla upp aat oss — og gav det munn og mæle so det kunde tala.

Og mange var dei gutar og gjentor som fekk livs kveik av Bruun desse aari i Vonheim. Kona mi gjekk der daa ho var ung gjenta; siden kom ho ei mil derifraa og vart huslærar for nokre smaagjentor. Men ho gjekk gladeleg den mili kvar kveld ho visste Bruun skulda tala. Og heimatt gjekk ho um natti gjenom ein svart granskog mott aaleine — endaa tryggare og gladare. Ho hadde stort fylgje, ljost fylgje, naar ho hadde høyrt Bruun, tykte ho. Dette er hennar eigne ord.

Fraa ein annan kant skal eg og herma — noko — or eit brev:

Som han (Bruun) kunde skyna oss naar me var modlause! Me saag det i augo hans og skyna det paa maalet hans — og som han daa kunde trøysta! me gløymer det aldri me som fekk hjelpi. Han sa desse ordi sine so stilt og varmt — gav oss so god tid til aa tala ut og klaga oss — og so snudde det seg naar me hadde sete der ei stund; soli kom att, eg skyna ikkje kvar ho kom ifraa; men tungsinnet var burte. Det var som eit reinskings laug aa faa tala med Bruun i slike stunder. Ja, eig ikkje han Guds gode aand, tenkte eg, so er det ingen. For aands krefter fekk me som høyrde han og var saman med honom, det kjende me tydeleg, helst i slike tunge stunder. Gud signe han og løne han for all den hjelp han gav meg og mange andre, daa det kneip og me stod og bikka, og kunde vorte alt anna enn gagns menneskje. Kor lenge skal me venta paa ein slik saamann til?

Bruun hadde ei makelaus evna til aa vekkja krefterne, til aa setja liv og kveik i det som budde der inne — og sidan lata det faa utvikla seg *fritt*. Han var ein fin, fornæm aand, og han for ikkje klussa med oss eller braut seg innpaa oss med seg sjølv. Han skyna oss so godt, og gav oss berre det me kunde bruka og melta. Sjølve fekk me taka andsvaret. Minst av alt vilde han gjera oss til apekattar eller «*forma*» oss, korkje etter seg eller nokon annan. Eg veit ingen som hev havt slik vyrdnad for *menneskja i andre,* og so lite hev vilja klistra *sitt* inn paa andre. Difor fekk han og den magt yver oss som han hadde, og som er like frisk idag som daa, trass i skilnaden i meiningar. Og difor kunde han hjelpa so *mange slags* folk. Det er visst sjeldan, trur eg, at so sterke aander hev havt so faae etterhermarar.

Han hadde ein liten ser-skule andre vinteren i Gausdal — han vide læra oss aa lesa bibelen, sa han. Der gjekk slike som *Karl Seip,* kyrkjestatsraaden — *Wollert Konow,* politikaren — *Matias Skard,* skuledirektør — *Nils Jørstad,* prest — osv. —sterkt ulike alle saman. Og flokken er spreidd til alle leider — i hardt arbeid, kvar i sitt yrke, kvar med sine hugmaal og meiningar. Men band vart bundne der, fastare enn alt som skil — samværet sette merke. Ingen hev gløymt eller kann gløyma den vinteren der hjaa Bruun.

VII.

Eg kann ikkje her gaa nærare inn paa den harde og seige striden som tok til um desse kararne, etter kvart som prestarne og folket saag kva skulen vilde og bar i sitt fang, og som enda med

at Vonheim laut leggja aararne inn og slutta. Eg er kanskje ikkje den rette til aa greida det ut heller. Men nemna skal eg, at dei krefter som den dag i dag er uppe imot folkehøgskulen, dei same krefterne reiste seg i alt sitt velde imot Vonheim. Det er *materialisma* og *pietisma*. Til fyrste slaget maa ein daa rekna ikkje berre den raae, men og den fine, eller by-jaaleskapen. Desse magterne, som liksom raar for kvar sitt rikje her i Norig, er meir i slegt med kvarandre enn nokon veit som ikkje hev freista deim. Og folkehøgskulen, som ikkje kunde vika av vegen, um han skulde vera seg sjølv tru og gjera sin mission, han fekk deim baae paa halsen. Og so kom Bjørnson og hildra deim, og gjorde mykje ustyr og ugagn. Det var ei vond tid for alle som hadde gledt seg paa sumar; kanskje aller verst for Bruun. Ingen hev vel elska Bjørnson so som Christopher Bruun.

Dei som stod utanfor denne striden kunde sagte ha lett for aa segja at det var veilor og mistak paa skulen si sida: for lite av klok varsemd, for lite tilgjevande kjærleik, for mykje stridshug, serleg i politiken, for mykje radikalisme paa sume teigar, for mykje konservatisme att paa andre osb., men alle slike klagor høyrer heime i utkantarne, og naar eg tek undan den um kjærleiken, so er dei alle saman for smaa til aa fella dødsdom yver ein skule som var bygd paa so store livs-sanningar. Hadde berre gudbrandsdølerne *skyna,* kva desse offerviljuge mennerne *vilde i botn og grunn,* so hadde dei aldri brytt seg um *dette mindre som skilde.*

No gjorde dei det til hovudsak og hovudanke. Nei hjarto var attknepne og uferdige. Um det hadde kome ein engel fraa Gud og gjort seg til menneskje og styrar, han vilde ikkje kome stort lenger med folkehøgskulen sin han heller, er eg rædd.

Den mildaste domen, og den sannaste kannhenda og, er at skulen kom for tidleg; gro-veret var ikkje kome i jordi. Fræet var godt, og saamennerne dei beste som fanst eller var aa faa. Men kva hjelpte alt saman, naar jordi var kald so det ikkje fekk brydda. Hadde so store og sterke krefter vore sette i gang og arbeid *paa ein stad i Danmark* — sa Schrøder — so vilde kanskje tiand-parten av bønderne sendt sine søner og døtter dit, og dei hadde lote bygt ein by aat folkehøgskulen sin. For der var jordi i gror. Der hadde *Ansgar* pløgt og saat; lutherdomen hadde kome med endaa meir; og mange etter den tid; sist *Peder Larsen* fraa Dons, *Grundtvig, Birkedal* og *Kold*. Eg er ikkje langt fraa aa meina at Schrøder hadde rett. Ivissa veit eg at hovdingarne der nede — Schrøder, Trier, Nørregaard, la Cour, Bagø, Birkedal,

Hoff — saag upp til Bruun som den sterkaste og beste *me hadde* millom menner. Og daa Bruuns «Folkelige grundtanker» kom ut, sa Trier: «Dette er sandelig den største opsang nordmændene har havt paa lange tider. Og vi danske glæder os. Vi skammer os kun ved at tilstaa, at denne *norske* bog klarlægger folkehøiskolens opgave sandere og dybere end nogen anden vi hidtil har set. Hans bog er genial, næsten levende. Uden sammenligning det største nogen af dere der oppe har skrevet i dette aarhundrede!» Trier var reint i egse.

Men naadde ikkje Bruuns skule aa slaa igjenom til heile *folket*, so naadde han det som var raad: aa faa fræet til aa gro *hjaa nokre av folket*. «Sandheds sag seirer kun i nederlag», sa Wergeland. Og det store fyredøme her hev me i: kor langt *Jesus Kristus* naadde i *si* samtid. Han som saadde det sterkaste og reinaste av alt saafræ — der kunde daa ikkje skuldi vera paa *hans sida* at det ikkje grodde meir. Nei, han talar um jordbotnen han; av dei fire slags jord han nemner, var det *berre eitt slag* som bar god avling, segjer han. Me kann ikkje vera so trygge paa oss sjølve; baade kann saafræet ofte vera so som so, og me kann taka i miss av rette tidi. Men *her gjeng vegen* for snartsagt alt som ættar fraa Gud — gjenom strid, gjenom motstand. Og den som ikkje vil gaa paa akort med verdi fær lov aa gaa denne vegen endaa ei stund.

Gjev han aldri maa gro att! og det norske folket *skal faa sumar!* gudbrandsdølerne med! Daa skal *Christopher Bruun* verta ihugkomen. Ein gong vil heile dalen taka hans minne i famn.

Andreas Austlid.

PERSONLIG URO

Foredrag ved Studenterkredsens sommermøde i Vestbirk august 1920.

Af Oscar Geismar.

Det frugtbareste skel, den sjælelige værdilære kender, er aabenbart Ludvig Feilbergs mellem kredsløb og ligeløb. Der er mennesker, som sjæleligt kredser: de bevæger sig med den største selvoptagethed og selvbehagelighed ad baner, som de kender baade ud og ind, og ad hvilke de altid har den glæde at vende tilbage til det samme udgangspunkt igen. De overbevises herigennem om deres bevægelsesforms gyldighed og føler sig som nævenyttige og duelige samfundsborgere højt hævet over hine usalige ligeløbere, hvis sinds strakthed altid driver dem ud over sig selv og dermed ind i selvforglemmelsen. De lever altid paa livet løs, er saa at sige besat af livet, og dets mægtige rhytme tvinger dem frem til egne, der synes bestandig nye, fordi de er av evighed. Naar kredsløberne kommer med deres maal og vægt for at godtgøre det resultatløse i denne livsform, hævder ligeløberne, at livets egentlige værdi er ikke dets saakaldte resultater, som man jo netop forlader, fordi de er færdige, men dets musik, dets rhytme, dets evighedstone.

Kredsløberne — som vi for nemheds skyld ogsaa vil kalde mennesker, skønt uden skellig grund, — holdes aabenbart fast i deres kredsløb ved dets overkommelighed. Et kilo risengryn er maaske ved første øjesyn en ophidsende kendsgærning, men gentagelsen vil berøve det denne virkning. Skænker man sin tilværelse faste grænser, vil man have nemt ved at falde til ro, thi kun evigheden er det egentlig foruroligende. Med død travlhed vil de færdes i deres mekaniske tummerum, stirrende enten sløvt eller med lidenskab paa deres eget baade nat og dag. De kan se yderst forskjellige ud: Farisæeren i templet og Georg Brandes i studerekamret er tvillingbrødre. Men deres fælles maxime lyder paa det jævne dansk, hvorpaa min barndoms lærer, prof. A. B. Drachmann, formulerede den: Hold dig paa maatten! Er vi mennesker, saa lad os afsværge evigheden!

Det er denne tilværelsesform, som ogsaa studenterkredsen gærne vilde advare dansk ungdom imod. Bliv aldrig færdige, thi det færdige er dødt! Gaa frem over livets tærskel og lad dets rhytme besætte jeres sind! Livet er knald og fald, ydmygelse og oprejsning, himmerig og helvede. —

Ja livet blusser, livet daaner,
snart er man ørn, snart er man kryb,
alt som os mer og mindre laaner
hint livets rige kildedyb.

Det er nemmere at blive en nævenyttig kredsløber, men det er døden. Vi l e v e r i de øjeblikke, hvor evigheden besøger os og sænker selvforglemmelsens svale fred over vor pande. Lænkede som vi er til denne haandgribelige verden, stadig paany dragne mod den ved vort sinds og vor krops dødvægt, er makkerskabet med evigheden kilden til megen uro, men denne uro er, som Brorson siger, vort mærke og adelige skjold. For den pris er vi mennesker. Og kristendom er budskabet om, at naar vi med ærlig hu gaar frem for evigheden og døjer dens pine, da svarer den med et Gudsfred!, som vel er istand til at gøre den bange sjæl barneglad.

Der er evighed i alt — lad os opsøge den! Der er evighed i en grøftegravers arbejde, naar han glemmer sin lønsslavesjæl over arbejdets rhytme, som der er evighed i en ung skønjomfrus første dans, naar hun glemmer al selvspejlingens vederstyggelighed og danser paa livet løs. Der er evighed i bøger, eller lad mig nøjes med at sige: der *kan* være det. Lad en prøvet mand give Dem sit bedste raad: Fyld ikke Deres levende sjæle med hø! Lad elefanter om den føde. Men lyt naar aanden taler fra menneskelæber. Med lidt øvelse vil de nemt kende dens mæle. Den ringler i Aakjærs poesi, dens sølvtone klinger i Helge Rodes vers, dens monumentale vælde stiger fra Harald Kiddes bøger. Disse værker er anstrængende, ja foruroligende at læse. Man stryger sig over panden og siger: er det *saa* lifligt eller *saa* dødsensalvorligt at være menneske. Men i denne stemning taler evigheden til en sjæl. Man øjner den store drøm om halvgudelivet i dødningesal. Naar skyggen er ligest, da hulker de smaa, som stirrer derpaa.

Med saadanne hjærter, menneskeliggjorte ved tilværelsens egen evighedsmusik, dens hunger og tørst efter den livets æde, som

kan sultne sjæle mætte, vil vi idag træde frem for menneskesønnens aasyn. Hans første gærning bliver den at uddybe uroen, gøre den baade pinefuld og varig. Thi digterne kan man løbe fra, men den, der eengang har været inde under galilæerens rædsel, bliver aldrig fri. Han besætter vort sind med sin usvigelige forkyndelse af, at man kan være menneske og dog ligne Gud. Og *kan* man det, saa *skal* man det. Var Jesus, som den gamle dogmatik lærte, et stykke metafysik, som Guds kærlighed ofrede til hans retfærdighed, da vilde frygten for helvede blive ene om at skabe religiøs uro i menneskehjærter, men nu har vi set hans aasyn, og se: det lyser som et menneskes. Men som et menneskes, der ligner Gud. Netop slægtskabet med ham volder uroen. I ham er evigheden traadt os i møde som en lyslevende realitet. Vi kan løfte den op mod vort hjærte, og det siger os, at i den egn er ogsaa vi fødte og til den maa vi tilbage. Naar vi paa eengang erkender nødvendigheden og umuligheden heraf, da er vi i den religiøse uros vold.

En dansk mand, Søren Kierkegaard, har søgt at flytte det religiøse stormcentrum fra denne realiteternes grund over til fornuftens rige, til paradoxet. Maaske har nogle af mine tilhørere det som han, men med Guds hjælp vil dette ikke vare. Den intelligensens krampe, hvori man fastholder det fornuftstridige som fornuftigt, maa og skal afløses af en tilværelse, hvorunder aanden gør saligheden indlysende for os, som ved aand os trøste. Det var uden tvivl Kierkegaards umenneskelige Kristusbillede, som voldte hans krampe. Faar vi syn for støvets himmelglans i Jesu Kristi øje, da vil underets paradoxale egn efterhaanden afsløre sig for os som den eneste egentlig existerende. Med Jesus Kristus er livet traadt frem, og hans saakaldte undere er intet andet end tilkendegivelser af, hvordan dette livs inderste væsen er. Som vi genoplever det i vore egne hjærter, vil det urovækkende tabe sig og vi vil forstaa den højere nødvendighed, hvoraf Jesu liv og gærning, død og opstandelse fremgaar.

Men i realiteternes verden vil den religiøse uro aldrig svinde. Jesus Kristus vil til dagenes ende, netop i kraft af sin menneskelighed, staa som dømmeren, og han vil gøre dette, ikke alene i omvendelsens øjeblik, men i hver bønnens time paany. At nærme sig ham er altid at nærme sig den religiøse uros kilde, altid at mindes om det evige maal og den evige afstand. Den gamle dogmatik lærte, at ordet om syndernes forladelse førte udover denne uro, som intet havde at gøre i «Guds Børn»s liv, men denne

dogmatik modbevises af livet selv. Vor dybeste ulykke er sandelig ikke den straf, hvormed Gud kunde tænkes at vederlægge vore synder, men det er disse synder selv; thi synden er altid lykkedræbende. Den ser maaske anderledes ud, men det er bedrag. Og er den lykkedræbende, da er vor frelse intet mindre end den effektive og gennemførte udryddelse af disse synder. Til dette er sket, maa uroen stadig paany indfinde sig.

Den næres af selverkendelse og øges derfor, som vor visdom øges. Svinde gør den kun i hine salige øjeblikke, da vi faar mod til at lukke vort blik for verdens klarhed og se ene ham med tornekronen og lysglorien. Da mødes synderen med sin frelses Gud i en evig egn, da opfyldes Luthers ord om, at hvor syndernes forladelse er, der er liv og salighed. Men ogsaa først da. Kun gennem selvanklagens skærsild naaes syndsforladelsens himmerig. Hvo er den frelste, som intet har lidt? Og atter er forholdet saadan, at ydmygelsens helvede betinger oprejsningens himmerig. Fra vor side møder vi med den religiøse uro, thi evigheden har i Jesu Kristi person besat vort sind, og fra Guds side svares der med ordet om syndernes forladelse.

Med mere endnu. Thi dette daglige møde mellem ham med naaden og os med skammen er netop det middel, hvormed vor frelses Gud fortsætter og fuldfører sin gode gærning i os og med os, thi i dette møde oplever vi hver dag paany, hvad kærlighed er. Gud vil ikke true og tvinge, end ikke kommandere os ud af vore synder; hvad han vil, er, at smelte vort hjærte ved højaltrets ild. Gennem denne proces grundlægges det evige liv i os. Og er det først grundlagt, da vil det udvikle sig i læ af det Gudsfred, som gør rolig midt i vaabenbrag, ja som smiler ad døden. Dette er evangeliet om den religiose uros, den dybe sønderknuselses snævre port, der fører ind til Guds paradis.

Saa lad os da agte os selv værdige til evigt liv! Og lad os døje skærsildens pine, thi den er indgangen til himmerig!

EN NY RETTFERDIGHET?

Uten at eders rettferdighet blir større enn de skriftlærdes og farisæernes kommer I aldeles ikke inn i Himmelriket.

Når jeg har trang til å skrive noe om «rettferdighet» kommer det av at jeg i den siste tid har været drevet til å befatte mig mer med dette begrep enn før. Og det kommer igjen av min stilling til krigen og militærvesenet.

Min negative holdning til dette er ikke filosofisk men realistisk, erfaringsmessig begrunnet. Krigen selv med all humbugen i agitasjonen for fedrelandet og mot fiendene, og ennu mer «freden» med dens skrikende urettferdighet har åpnet øinene på mange for at det må være noe galt fatt med den vanlige tro på krigen som rettsmiddel. At en krig kunde være et *middel* til å ende krigen var en uhyre stor misforståelse; for de militære autoriteter planlegger allerede nye og langt forferdeligere krigsmidler. Og jernmagnatene har aldrig tjent slik som under krigen, og nu efterpå driver den presse de kontrollerer gjensidig ophissing landene imellem, mens kapitalen er så innfiltrer at utbyttet *deles* iversover grensen. At seierherrer kunde skape en rettferdig fred med like rett for alle nasjoner var et fåfengt håp, for grensene bestemmes efter strategiske og finansielle hensyn. «Hvor jernet er, der er fedrelandet». (Streit i «Foreign affairs»).

Ut fra den slags *erfaringer* og ikke ut fra noen livsfilosofi eller sentimentalitet er min — og så mange, mange andres — holdning til militærvesenet bestemt. Filosofien kommer *bakefter*.

Men krigen lar sig ikke behandle som en floke for sig selv. Om vi «pacifister» ikke selv var klar over det, sørger våre motstandere for å gjøre os opmerksom på at vårt syn på krigen trekker viktige følger efter sig på alle livets områder. Riktignok synes jeg de ofte bruker falske analogier. Men det er riktig at krigen ikke lar sig betrakte som noe for sig selv. Og jo lenger en driver drøftelsen av militærspøsmålet des klarere blir det at man havner ved «rettferdighetsbegrepet». Det er på *rettferdighetens* vegne at pacifistenes motstandere optrer. Det kom bl. a.

frem også da jeg iforfjor foreslo at Norge ikke skulde kreve noen skadeserstatning fra Tyskland.

Derfor må vi gå inn på rettferdighetsbegrepet.

Hvad er det for forestillinger som knytter sig til ordet rettferdighet?

Egentlig skulde en ha leilighet til en psykoanalytisk studie med et stort antal personer for å få det klarlagt. Men selv med et ufullstendig materiale kan en antagelig si at ordet for de fleste fører med sig forestillingen om *gjengjeld, erstatning, likerekt*, så at det gamle romerske billede av skålvekten finnes nokså treffende.

Dette ligger dog nokså fjernt fra ordets etymologi. For den skulde peke hen på «rett ferd», «å fare rett frem», dels i betydningen «åpent» frem, dels i betydningen «korrekt fremferd». Om tilsvarende forestillinger knytter sig til de klassiske ord som vi oversetter med rettferdighet tør jeg ikke uttale mig om. Men jeg antar at de ikke ligger langt derfra.

Nu kunde jeg jo ta et rent empirisk grunnlag for å drøfte hvad «rett fremferd» er, men jeg vil denne gang prøve å undersøke hvad han som så så dypt inn i alle livets floker, mente om rettferdighet. At selve dette begrep må ha spillet en stor rolle for hans samtid — og vel dermed også for ham — kan vi jo bl. a. slutte av det strev Paulus hadde med det. Da en ny livsopfatning efter megen kamp var gått op for ham var det ham meget om å gjøre å få denne sammenarbeidet med rettferdighetsforestillingen.

Om Matt. 5—7 gir oss hovedinnholdet og de mest springende setninger i en tale Jesus har holdt i begynnelsen av sin virksomhet, må han allerede her ha uttalt sig om en ny rettferdighet, til forskjel fra den vanlige. En av vanskelighetene ved å forstå evangelienes tale om rettferdighet ligger netop i at Jesus la et nytt innhold i et gammelt begrep, forsåvidt noe i likhet med det jeg netop har antydet: flyttet forestillingen fra «likevekt» til «fremferd». Han sa at han ikke var kommet for å frelse «rettferdige», men også at de «rettferdige» skal gå inn til evig liv: her er åpenbart ordet brukt med forskjellig innhold. Hvorvidt han med det nye innhold han la i ordet også gjenoplivet en opprindelig mening av det, en etymologisk riktigere betydning enn den ordet, ved den overalt hyppige begrepsglidning hadde fått, kan vel språklærde folk underrette mig om. Det skulde ikke undre mig om så var tilfeldet efter den måte han behandler enkelte gammeltestamentlige utsagn på.

Hvad var så denne nye rettferdighet?

Den stilles i motsetning til, eller rettere over, farisæernes, og ved denne leilighet mener han sikkert ikke å være spydig; eksemplene viser at han tar farisæerpartiets rettferdighet som en bestemt positiv størrelse.

Den nye rettferdighet kalles også *Guds* rettferdighet (Matt. 6.33). Selvfølgelig! For den eneste rette måte å fare frem på er den måten som Gud farer frem på.

Farisæerpartiets — og de skriftlærdes — rettferdighet var *juridisk*, dens symbol var *likevekten:* øie for øie, tann for tann. Slå ihjel — skyldig for dommen. Skilsmisse — mot skilsmissebrev. Grepet i hor — stenes. Sverg — men hold din ed.

Alt sammen borgerlig velanstendighet og lovlydighet.

Mot dette setter Jesus den nye rettferdighet: «I skal aldeles ikke sette eder imot den som er ond imot eder» og illustrerer den med de tre klassiske eksemplerer *som alle mangler i alle norske bibelhistorier* (som jeg har kommet over ialfall.

Det er denne rettferdighet som hører Himmelriket til.

At den stemmer med Jesu Gudsbillede skal jeg komme tilbake til.

Hvorvidt hans livsopfatning er formet ut fra hans Gudsbillede eller hans gudsbillede er formet ut fra hans livssyn kan stå ganske hen. Hvad der er først og hvad der er sist av de to lar sig for mennesker i almindelighet neppe avgjøre. Men *overensstemmelse* må det være om det skal være sammenheng mellem det indre og ytre liv.

Men hvis det er så at denne rettferdighet, d. v. s. den måte å fare frem på er det egentlige særmerke for Guds rike, faller der også lys over de ord han brukte om Johannes, at den mindste i Himmelriket var større enn han.

Av Johannes' forkynnelse er jo overmåte lite overleveret. Noen vil vel si: «intet», og tilskriver Lukasberetningen «socialisten» Lukas' fri gjengivelse av en Jerusalemstradisjon; (det støter man jo på også innen konservative teologers kreds). Men hvis Lukasberetningen er vesentlig riktig er den tilstrekkelig til å gi et innblikk i Johannes syn på netop disse forhold.

Johannes: Den som har *to* kjortler, dele med den som ingen har.

Jesus: Om noen ved rettens hjelp vil ta *din* kappe, la ham også få *din kjortel.*

Til toldere sa Johannes: Krev ikke mer enn *det som er foreskrevet.* Juridisk korrekthet!

Og til krigsfolk sa han: Press ikke penger ut av noen med vold eller svik. Atter formelt riktig handlemåte.

Overalt i disse Johannes ord *likevekten*. To kjortler — en til hver. Krev det som er foreskrevet — men ikke mer! Ikke makt og snedighet for å få penger — men lønn!

Johannes' tanker om å fare rett frem falt i sitt vesen sammen med det vanlige, juridiske likevektsideal, selv om hans personlige krav gikk temmelig langt.

Derfor var han heller ikke — efter Jesu mening — brutt igjennem. Han var ikke nådd til å *se* den høiere rettferdighet som bare gir, uten å kreve noe igjen. Han hadde ikke sett at *der* lå den eneste løsning, det eneste som kunde hindre at øksen tok til å hugge.

Derfor var den minste i Himmelriket større enn han.

Det utpreget juridiske, lovlydige ved det gjengse rettferdighetsbegrep kommer også frem i fortellingen om de «lurere» som blev sendt ut for a spørre ham om skatten. Det står nemlig at de stillet sig an som «rettferdige», noe som lettest lar sig forklare slik, de stillet sig på den bestående *rettsordens* grunn.

Den samme fortelling kaster forresten lys over selve dette grunnproblem, når vi gjør den politiske situasjon levende for oss. Spørsmålet og svaret dreier sig nemlig ikke egentlig om kompromis eller motsetning mellem stat og religion. Det er jødefolkets stilling til herskerfolket som er selve floken. Og også på det forhold vilde Jesus anvende den nye rettferdighets prinsipp.

Vi skal huske på at jøderne levde som på kanten av en vulkan (det nærmest følgende tar jeg efter Coates: The Christ of Revolution). Jødeland dannet et svakt punkt i det romerske rikes østgrense. Derfor søkte romerne å befeste sin posisjon. Nye garnisonsbyer blev anlagt (Cæsarea), slotter og amfiteatrer vokste op. Nye skatteutskrivninger. For hvert år blev den romerske jernring klemt fastere inntil. Hvor blev det nu av storhetsdrømmene? Oprørsforsøk (Teudas og Judas fra Galilæa). Romerherredømmet var dagens samtaleemne akkurat som bolsjevikkene nu.

Jesus hadde ut fra Jesaiaforestillingen en annen storhetstanke for sitt folk: Ved å være den lidende Herrens tjener skulde det komme til a bli ophøiet og få del med de store. Allerede i bergprekenen var han inne på denne tanke: «Dersom noen vil tvinge dig til å gå én mil, da gå to med ham». Den kurértjeneste som

blev dem pålagt og var en stadig mindelse om undertrykkelsen bad Jesus dem utføre til overmål.

Og hans gråt over Jerusalem var ikke vesentlig en grat over de enkelte mennesker som ikke hadde forstått det nye budskap, men over det folk som ikke vilde forstå *hans* vei til storhet for det og som nu vilde fortsette pa den trossige, oprørske vei som uvegerlig vilde føre til knusning under den romerske hærmakt.

Naturligvis vil noen si at Jesus ikke befattet sig med politikk. Pa en viss måte ikke. Men vi kan være viss pa at hans livssyn var så almenomfattende at også politikken, i det minste indirekte, kom med. Hvad vilde vi i vore dager si om noen kom med en ny livsopfatning, og denne ikke også viste oss vei overfor revolusjonskrisen!

Men hans virke gjaldt naturligvis først og fremst enkeltmenneskene, og det ut fra den sunde betraktning at massen — og partiene — er en *sum* av enkeltmennesker, noe som så ofte glemmes i vor tid. Massebevisstheten — eller klassebevisstheten — inneholder vistnok ikke *alle* bestanddeler av enkeltbevisstheten, men den inneholder ialfall *ikke andre* bestanddeler enn de som finnes hos de enkelte.

Og enkeltmenneskene innprenter han den nye rettferdighet, d. v. s. hvordan hver skal fare frem overfor sine medmennesker. «Kommer du ihu at din bror har noe imot dig så gå og forlik dig med ham, selv om du er for alteret og iferd med å ofre». «Om din bror synder imot dig, så tilgi ham, ikke syv ganger, men sytti ganger syv ganger». «Døm ingen, se ikke feilene hos din bror før du har sett dine egne». «Den som er ren, kaste den første sten». Og saa videre, alle disse mange kjente utsagn.

Og denne nye rettferdighet er *Guds rettferdighet*. Gud er nemlig som en far eller som en god gjeter eller som en edel fyrste. Han eftergir en gjeld, han leter efter det lammet som er kommet vekk, han venter på den søn som har kastet sig bort, og når han kommer så klær han ham op og gjør gjestebud for ham. Han har et øie på hver finger efter å finne leilighet til a hjelpe. Allesteds hvor det er noe som trenges, nød at lindre eller glede å skape, der hjelper Gud. En halvddød reisende ved veikanten får hjelp av en mann fra et halvt fiendtlig folk. En mann som har fått besøk av fremmede får hjelp hos sin sovende nabo. En stakkars enke får hjelp hos en uvillig dommer. Fattige proletarer blir bedt til bryllup i kongsgården. Arbeidsledige får arbeide og hel dags betaling.

O. s. v.

Det vrimler av billeder for å vise at denne nye, høiere rettferdighet er Guds rettferdighet.

Og han efterlevet den.

Helt til det siste: «Far, forlat dem!»

Er det noen mening i den nye rettferdighet?

Folk protesterer den dag idag. Ja det er nu noen som sier at dette *er ikke* rettferdighet, dette er kjærlighet, og som holder fast på at de to ting må holdes ut fra hverandre. Det er netop en av ulykkene at vi vakler mellem to motstridende begreper. Og det kommer igjen av at vi ved rettferdighet mener likevekt og gjengjeldelse. Men hvis Jesus med rettferdighet mente «rett fremferd» så blir det ikke noen slik motsettning. Og vi kan være viss på at Jesus hadde en enkel sammenhengende idé, ellers hadde denne ikke slått igjennem. Slik har det jo været med alle åndelige førere. Det er *enkelheten* som slår igjennem.

Men er det da noen mening i den nye rettferdighet?

Jeg vil først komme med et motspørsmål: Hvad mening er det med den gamle rettferdighet, hvad søkes nådd ved en handlemåte efter likevektsideen? Mon ikke først og fremst *å opprettholde rettferdigheten.* Den gamle rettferdighet har sit mål i sig selv. Det er det som er uttrykt i det klassiske ordtôk: Fiat justitia, pereat mundus. Omtrent på samme måte som hos jøderne på Jesu tid: mennesket var til for sabbatens skyld.

Det er mange mennesker den dag idag som rseonnerer slik: det kan være bra nok å tilgi *for den som tilgir,* han vinder kanskje åndelige verdier ved det; men hvordan går det med *rettferdigheten?*

Hvor ofte hører vi ikke i kirkestriden at Jesu ord om ikke å dømme trenger et korrektiv: hvordan skulde det ellers gå med alle merkelige lærdomsvær som farer over landene, gjendøperi, tungetale og modernisme?

Eller: det kan høres pent ut med sosialiseringen, men hvordan skal det gå med dyktighetens belønning? det er *urettferdig* at den dyktige (hvad der i virkeligheten betyr den smarte) ikke skal ha større lønn enn den mindre dyktige.

Er mennesket til for den gamle rettferdighets skyld?

Den nye rettferdighet er til for menneskets skyld.

Det vil si: *rett fremferd er det som avhjelper legemlig nød — skaffer det materielle underlag som trenges for at personligheten kan utfolde sig — og det som skaffer fred i de enkelte menneskers sjel.*

Det første kan synes selvsagt og ikke å være noe nytt. Men det strekker sig helt til en *ny lønningsmåte.* Arbeiderne i Vingården fikk — efter den gamle rettferdighets mal — en høist urettferdig betaling. Men den er i full overensstemmelse med den nye rettferdighet. De fik nemlig med sig hjem tilstrekkelig betaling til en dags livsophold (forutsatt at den betaling som de der arbeidet den hele dag fikk var passende til det).

Jeg vet vel at en skal være forsiktig med å presse lignelser, og jeg vet godt at tyngdepunktet i lignelsen ikke ligger her. Men hele lignelsen søker ialfall a illustrere Guds måte å handle pa, og da dette med lønningen er et sa fremtredende drag i fortellingen bør det falle i tråd med det hele, og det gjør det ved den betraktning som jeg her har nevnt og som jeg skylder W. E. Wilson: The Christian Ideal.

Derfor er det kommunistiske lønningsideal — hvis man da i det hele her kan tale om lønn — nemlig at hver får efter behov, i nøie overensstemmelse med den nye rettferdighet, som Jesus gjorde sig til talsmann for.

Den annen side av den nye rette fremferd: a skaffe fred i de enkelte menneskers sjel lar sig kun løse ved at enhver går hen og forliker sig med sin bror. Ikke kjøpslår med ham for å opnå en rimelig likevekt («når jeg innrømmer min feil må du også innrømme din»), men helt enkelt søker å gå inn i den annens forestillinger, for at bjelken kan trekkes ut av ens eget øie. Den sjeleufred som almindelig betegnes som *ufred med Gud* behandler jeg ikke her, men også for å avhjelpe den trenges den inderlige forståelse av personen. Forresten er det forbløffende mange mennesker som er viss på a ha fred med Gud, men ikke har fred med sine brødre.

Ennu et særmerke for den nye rettferdighet kan nevnes: *den er fremadrettet,* ikke bakutrettet. Dens opgave er a hindre at det onde får gjenta sig i fremtiden. Kan den hjelpe det syndende menneske til *det* har den nådd sitt mål. Derfor lød det altid fra Jesus: *Gå bort og synd ikke mer.* Også til hende som efter loven skulde stenes. Og for mange mennesker er den første betingelse for at det skal skje den at de møter *tillit.* Jesus viste menneskene tillit, og han hadde mange gledelige oplevelser som svar på denne. Dog én skuffelse hadde han: Judas.

Den nye rettferdighet, så meningsløs som den ved første øiekast kan se ut, er også den *psykologisk riktige.*

Den gamle gjengjeldelsesrettferdighet *kan* også være det. Nem-

lig hvis den som straffes (jeg tenker ikke bare på juridisk straff ved domstoler, men tar ordet i videre mening) selv er enig i at han bør ha denne straff, eller om han ikke straks er enig,lett kan bringes til å være det. Men hvis han har den opfatning at det som overgår ham er en blodig urett, så forherdes han bare. Hans sinn er urolig og sprengt, han kommer ikke fremover.

Den nye rettferdighet leter efter veien til å hjelpe et menneske fremover. Er det et menneske som lider under trykk av sorg for daglig næring, gir den det som trenges. Er det et menneske som lider under trykk av almenhetens mistro viser den tillit. Er det et menneske som tror sig forurettet av en «rettferdig» går denne hen og gir ham rett. Den er ikke bekymret for den dag i morgen for den er av samme vesen som Guds rettferdighet og kan lite på hans hjelp. Er det en hel menneskegruppe — en klasse eller et folk — som vil ta kappen eller slå på det ene kinn så gir den kjortelen eller vender det annet kinn til — for at det kan bli fred og veien *fremover* blir klar.

Den nye rettferdighet holder ikke regnskap med sine handlinger; de utspringer spontant så den venstre hånd ikke vet hvad den høire gjør.

Den nye rettferdighet åpner døren inn til Guds rike, det Guds rike som er inneni i en.

Hvordan er det med oss? Tør vi si at vår rettferdighet er større enn farisæernes og de skriftklokes? Eller står vi i høiden der hvor Johannes stod?

O. F. Olden.

EN STUDIE OVER UNDERET

Av teol. kand. Hans Holst, Holmestrand.

Ved undere forstaar vi saadanne foreteelser eller gjerninger som erfaringsmæssig ligger over menneskers magt at frembringe eller utføre, og som derfor — naar de forekommer — ansees som vidnesbyrd om oversanselige kræfters direkte indgripen, eller som «tegn» for at den som utfører dem, har sin evne fra saadanne høiere magter. — Jesus selv tillægger sine undergjerninger netop en saadan betydning, dels som vidnesbyrd om Faderens magt og herlighet, dels som tegn paa at Faderen hadde sendt ham. Vi ser det av hans svar til Døpernes sendebud, som blev henvist til hvad de hørte og saa (Mt. 11.2 flg., Luk. 7.19 flg.). Og ved flere leiligheter uttaler han direkte saadanne ord som disse: De gjerninger som Faderen har git mig at fuldbyrde, selve disse gjerninger vidner om mig, at Faderen har sendt mig». (Joh. 5.36, smlgn. 10.25, 14.11, 15.24) og flere lignende utsagn. Og vi ser ogsaa, at hans undere virkelig hadde en saadan dragende virkning: eksempelvis kan vi tænke paa fiskerne ved Genesaretsjøen, paa en Natanael, en Nikodomus, høvedsmanden fra Kapernaum og de store skarer som fulgte ham.

For Jesu samtid følte underet ikke som noget utænkelig, Men i *vor* tid reises der stærke indvendinger mot dets mulighet. Naturvidenskaperne har i vore dager gjort saa enorme fremskritt, og deres resultater blir mere og mere tidens almeneie. Stoffets ubøielige love synes ikke at levne plads for umotiverte undtagelser. «Verden er stolt av største kløgt, sier den alt har ransaket, himmelens kræfter undersøkt, slet intet under opdaget». Og saa ser vi ikke skogen for bare trær, faar ikke øie paa Gud selv i mylderet av de av Gud, fra stoffets tilblivelse av ordnede og bestemte love og kræfter. Istedenfor veivisere til Kristus vil hans undere let bli snublestener, der støter bort fra kristendommen, som en religion bygget paa fromme fortællinger fra eventyrets dager.

Hensigten med denne studie er at søke at vise at miraklet *ikke* er stridende mot eksisterende naturlove, men tvertimot er et ut-

slag av naturkræfter som endda er ukjendte for os, og at den hele skapning — naturlovene indbefattet — med nødvendighet viser ut over sig selv og hen mot et personlig, evig væsen, Gud. — Paulus har uttrykt dette saaledes: Den usynlige Guds væsen, baade hans evige kraft og hans guddommelighet er synlige fra verdens skapelse av, idet de kjendes av hans gjerninger,saa at de er uten undskyldning. (Rom. 1.20). Paulus mener altsaa at det er mulig for menneskeaanden, ut fra den faktisk eksisterende stoflige tilværelse, at kunne rekonstruere — tilbakeerkjende — den Guds eksistens, væsen og egenskaper, som den selv er et produkt av. Og ikke bare at det er mulig, men at det endog er en skyldbringende forsømmelse, om saadan erkjendelse uteblir. Stoffet og stoffets love er saaledes efter Paulus's opfatning ingen hindring for menneskeaanden i dens søken efter Gud. Den er derimot en anden — vistnok tungere — vei hen imot en sand guds erkjendelse, for dem, til hvem den direkte aabenbaring ikke er naadd frem.

Men skal vi søke Gud ad tænkningens vei, da maa vi, under denne vor søken, ikke la os paavirke av noget avleiret bundfald av aabenbaringsrelikter, ti da kunde vi komme til at bedra os selv. Vi maa derfor ta vort utgangspunkt i noget som indenfor stoffets verden erfaringsmæssig er usvikelig og uryggelig visst, og videre kun bygge paa den rendyrkede, abstrakte tænkning. Det er en saadan rekonstruktion, jeg har forsøkt at foreta i det følgende længere avsnit om forholdet mellem *Gud og verden, aand og stof.*

Der er en lov som ufraviklig gjør sig gjældende gjennem hele stoffets verden: kausalitetsprincippet, aarsaksloven: alt som er, eller som sker, eller som blir, maa ha en aarsak: ex nihilo nihil, av intet kommer intet. Vi møter denne lov overalt, og at vor tænkning i al vor granskning maa bygge paa den. Enten vi søker nedover, blandt atomer og elektroner eller opover, blandt kloder og stjernetaaker, overalt møter vi denne lov. Det er denne lov, jeg agter at benytte som springbret fra det dennesidige til det hinsidige. Determinismen bygger paa de samme aarsakslove, men den har ikke hat øie for deres ytterste konsekvens: den stanser foran det uendelige, og har ikke fundet den Evige. — Som et træffende resumè av den deterministiske verdensopfatning tillater jeg mig at citere fra dr. Andersens foredrag: «Omkring underne», referert i K. & K. 1919. II: «Hele tilværelsen er lovmæssig bestemt. Med absolut nødvendighet

følger det ene fænomen paa det andet i form av aarsak og virkning. I den urtaake, som engang utgjorde vort verdenssystem, laa alle senere fænomener indesluttet potentielt i vorden. Senere har fænomen fulgt paa fænomen, alt med indre nødvendighet; aldrig har der skedd noget tilfældig, aldrig har noget uforutset grepet ind; overalt har det ene fulgt paa det andet, og intet andet end dette ene har kunnet ske, fordi kun dette ene var forut betinget. Den som kjendte urtaakens formel, kunde forutsi, alt som er skedd, alt som skal ske. I urtaakens kaos kunde profeten med formelen paa dag og time ha forutsagt Herkulanums og Pompejis undergang og verdenskrigens begyndelse. Denne opfatning antar en ubrutt naturlig aarsaksrække, der kan føres tilbake i det uendelige».

Denne opfatning lider av en indre motsigelse. Paa den ene side hævder den et i stoffets verden absolut og ubønhørlig herskende kausalitetsprincip, og paa den anden side blir den nødt til at anta at stoffet er evig, ingen aarsak har; «der var engang en urtaake». Men dermed er kausaliteten brutt, og det netop paa det aller vigtigste punkt, hvorav alt det øvrige avhænger; den første aarsak, alle tings ophav mangler. Der mangler en stikkontakt. Man resignerer ved en første aarsak, som ingen aarsak har, men som dog ifølge teorien ikke kan være aarsaksløs. Dette er *ikke* logik.

Aarsakslovene viser saaledes ut over stoffet. Mennesketanken blir av kausalitetsloven nødt til at søke en første aarsak utenfor stoffet, i en av stoffet uavhængig, av stoffets love ubunden og da stoffet blev til, værende eksistens av en høiere art, som ut av sit eget væsen — andet forelaa der jo ikke at «skape» av — har hat evne til at frembringe det første stof, og til at gi det de love og utviklingsmuligheter, som det viser sig at være i besiddelse av. Og fordi denne eksistens er ubunden av stoffets love, er der ingen tankehindring for at *den* kan være sit eget ophav. Og da den har hat evne til at frembringe stoffet, maa vi — i analogi med det maal av aand, som mennekene eier — kunne tillægge den bevisthet, tanke og vilje, altsaa anse den for et personlig væsen. Vi kjender ingen anden almengyldig benævnelse for en saadan eksistens end: aand. Monoteistike religioner vil vi kalde Ham Gud.

I korthet sammenfattet: stoffet er en materialisation av aand, en emanation av den evige al-aand. Deternunismens konsekvenser har altsaa ad tænkningens vei ført os til det samme resultat,

som bibelen i sin første korte og fyndige sætning enfoldig uttrykker saaledes: I begyndelsen skapte Gud himmelen og jorden.

Hvad har vi saa vundet? Har vi ikke bare flyttet det for menneskетanken uforstaaelige evighetsbegrep et trin længer tilbake? Nei, ikke *bare*. Vi har flyttet det *fra* stoffet, hvis love vi kjender, og hvis love det strider imot, idet aarsaksloven indenfor stoffets verden hersker absolut, og *til* en transcendent eksistens, den evige al-aand, hvis væsen og egenskaper vi ikke har evne til at kjende paa anden maate end som refleks gjennem stoffets medium. Og da vi *ikke* kan finde en første aarsak indenfor stoffet, men dog ifølge stoffets egne love er nødt til at finde en saadan; saa er os ingen anden utvei levnet, end at søke der hvor vi ser en aapen dør, bak hvilken løsningen av tilværelsens gaader maa findes.

Er dette et fyldestgjørende bevis for et høieste personlig væsens eksistens? Neppe direkte, men indirekte. Det *kan* ikke være anderledes, altsaa *er* det *saa*. Saadant bevis godkjendes av matematikken.

Det har ikke været min hensigt at angripe determinismen som arbeidshyptese for empirisk forskning; det er jo netop dertil den er velskikket, ja uundværlig. Stoffets hemmeligheter maa utforskes ved hjælp av stoffets iboende love, og det er ved den empiriske videnskaps hjælp, at menneskeslægten har dygtiggjort sig, og endmere skal dygtiggjøre sig til at opfylde sin bestemmelse: «at underlægge sig jorden» — og de i naturen boende kræfter — «og herske over dem», istedenfor at kues og knegtes av dem — Men determinismen har sin begrænsning; den gjælder det dennesidige. Selve stoffets ubønhørlige aarsakslove viser ubønhørlig ut over stoffet og op til et høiere personlig væsen, den evige al-aand, vor Gud.

Med stoffet og stoffets iboende love som utgangspunkt har vi altsaa kunnet erkjende Guds tilværelse. Likesaa har vi erkjendt ham som en evig personlig aand, verdensaltets frembringer. Som eneste producent av dette unikum maa han ha al magt og raadighet over dette sit eget produkt, og han maa kjende og ha evne til at utnytte alle dets — av ham selv satte — love. Desuten maa han være i besiddelse av en oversanselig visdom for at ha kunnet planlægge, igangsætte og vedlikeholde dette indviklede maskineri. Og da stoffet er en materialisation — legemliggjørelse — av hans eget væsen, er han selvfølgelig nærværende i stoffet, ikke hel og udelt paa noget enkelt sted, men paa en

eller anden maate gjennemtrængende eller iboende i hele skapningen. «I ham er det, vi lever og rører os og er til». Ap. Gj. 17.28. Bare vi hadde øine til at se ham.

Vi har altsaa naadd saa langt, at vi har fundet, at denne vor — gjennem vor tænkning rekonstruerte — Gud er en bevisst, tænkende, villende personlig aand, evig, almægtig, altvitende, allestedsnærværende og vis. Ut fra determinismens konsekvenser har vi saaledes, ad den logiske rekonstruktions vei, naadd frem til at finde de samme «fysiske» egenskaper hos Gud, som dem vor kristne barnelærdom i overensstemmelse med aabenbaringen tillægger ham.

Det vil kanske indvendes, at facit paa forhaand var kjendt og given. Det indrømmes, at den var kjendt, men dog ikke given. Saafremt beviset er logisk uangripelig, vil det bare tjene som en sanktion, at facit stemmer med opavens løsning ad anden vei. — Vi kristne kjender jo ogsaa andre egenskaper hos Gud, saadanne som jeg tør kalde etiske, nemlig at han er god og barmhjertig, hellig, sanddru og retfærdig. Og Jesus har lært os at kjende ham som vor himmelske Far. Disse egenskaper vil vistnok kunne ha indflydelse paa de enkelte underes art, men da de ingen betydning har for underets mulighet, ligger det utenfor denne studies hensigt at forsøke nogen rekonstruktion.

Jeg forutser endvidere, at der under henblik paa al menneskenes ondskap og al menneskelig lidelse, al skapningens trældom, rædselsfulde katastrofer og lignende, kan reises, og *er* reist indvendinger mot Guds visdom og almagt, eller endog mot en god Guds tilværelse. Men uanset hvad jeg tror, og hvem jeg har sat min lit til, finder jeg mig dog tvungen av logikkens magt til at holde fast ved den levende Gud, vis og almægtig og evig. Og da *maa* jeg finde en løsning, — eller jeg maa resignere, indtil jeg faar se ham, som han er. Og jeg mener, at der *er* en løsning: Delenes nødvendige væsenenhet, likeartethet med det hele, som de er utgaat fra, skapningens med skaperen, eller bibelsk uttrykt, mennesket skapt i Guds billede. Vi har erkjendt Gud som en frit villende, selvbestemmende personlig aand, og da maa alt, som er skapt av ham, og i hans billede, ha faat den personlige frihets og selvbestemmelses evne i vuggegave. Ellers var det ikke sin skaper lik, eller sin skaper værdig. Her ligger et syndefalds mulighet: Delenes selvhævdelse *kan* komme i motsætningsforhold til den evig værende, og *er* kommen. Ellers vilde fristelsen — baade Evas og Jesu — været spilfægteri. Selv

det som er skapt i Guds billede, ja netop det, maa stilles foran valgets virkelighet, foran træet til kundskap om godt og ondt.

Det ondes faktiske eksistens i den av Gud skapte verden utelukker saaledes ikke Guds visdom og almagt; den maa meget mere være forutsat av Gud som en beregnelig mulighet, hvis hærjende virkninger er bestemt til at motvirkes og tilintetgjøres. Motvirkningen foregaar ved Guds Søns menneskevorden og ved den aand som utgaar fra ham. Tilintetgjørelsen vil ske ved den endelige dom. Den som har dommens magt og evne, han *er* Herre. Og densmagten er et nødvendig attribut til almagten.

Efter denne nødvendige underbygning om Gud og verden, kan vi nu gaa over til spørsmaalet: *Under og naturlov.*

Vor tænkning har altsaa ført os til erkjendelse av Gud som en personlig, frit selvbestemmende aand, vis og almægtig. Dermed er givet, at han har magt og evne til at utføre saadanne gjerninger og fuldføre saadanne verk, som overgaar menneskelig forstand, og som vi derfor betegner som undere, mirakler. Ved undere tænker jeg da her ikke bare paa de kraftige gjerninger, som Jesus eller hans apostler gjorde, men ogsaa paa andre ytringer av kræfter, som er os ukjendte, men som hører væsentlig med til vor kristne tro. Først og fremst selve Jesu Kristi person, Guds iboen i kjød, dødes opstandelse — Kristi og vor, — Herrens gjenkomst, sakramenter, bønhørelser, profetier, englebud og lignende.

Saa gjenstaar det spørsmaal, paa hvilken maate Gud bringer underet til utførelse. To maater kan tænkes. Enten at Gud, som har frembragt stoffet og git det dets love, antas at ha magt til, naar han finder det tjenlig, at gi sig selv dispensation fra disse love, midlertidig ophæve dem, for at sætte sin vilje igjenne. Sic volo, sic jubeo, stat pro ratione voluntas. — Eller vi kan anta, at Gud med sin over al menneskeforstand ophøiede magt og visdom kan benytte de i stoffet iboende, av ham selv satte, love og kræfter paa maater, som er uforstaaelige for os, og ofte saa momentant virkende, at aarsaksforbindelsen forsvinder for vor begrænsede sansningsevne. At underet altsaa sker ved en personlig Guds direkte indgripen, men ved hjælp av de selvsamme love og kræfter, som ellers er virksomme i tilværelsen, men som menneskene ikke forstaar at benytte i sin tjeneste. — Den første opfatning ligger vistnok nærmest for haanden, og dækker vel det begrep, som vi umiddelbart forbinder med ordet mirakel. Men den bør ikke fastholdes, idet den maa

anses at være uforenelig med Guds væsen. Han som er hellig og god og sanddru, kan ikke — selv i en god hensigt — bryte selvgivne love. Selv blandt mennesker anses det ikke for uklanderlig at ophæve bestaaende lov og ret, for ved speciallov for enkelt tilfælde at kunne opnaa et paa forhaand villet resultat. — Vistnok er Gud frit villende og selvbestemmende, ikke bunden av nogen eller noget utenfor ham selv. Men av sit eget væsen er Gud dog bundet. Negativt uttrykkes dette ved den gamle formel: non posse peccare et mori, Gud kan ikke synde og ikke dø. Som et positivt uttryk tør vi lægge til, at han som er hellig og vis og god, av sit eget væsen er bunden til at gjøre det, som er vist godt. («Kein Meusch muss müssen. Und ein Derwisch müsste! Was muss dem ein Derwisch? Warum man ihn recht bittet, und was er für recht hält, das muss ein Derwisch». Lessing).

Vi føres saaledes av selve vor erkjendelse av Guds væsen til at opgi den første opfatning, og holde fast ved den anden, altsaa anse underet som utslag av en høiere magts overlegne kjendskap til og utnyttelsesevne av forhaandenværende naturkræfter. Fra dette synspunkt blir der egentlig ikke tale om større eller mindre undere; de er alle like kurante for Ham, som til fuldkommenhet behersker alle naturkræfternes registre og tonarter.

Min mening er altsaa, at intet er under i den forstand, at det strider mot naturlovene, som er sat og villet av skaperen selv. Men til hver tid og paa hvert sted vil saadanne foreteelser bli regnet for undere, som den tids eller det steds mennesker med sin begrænsede forstaaelsesevne ikke kan forklare paa naturlig maate. Og efterhvert som slegten — i overensstemmelse med Guds bud: «Underlæg eder jorden og hersk over den», og ved hjælp av de av skaperen i menneskeaanden nedlagte evner — lærer at herske over og underlægge sig flere og flere av de i naturen iboende kræfter, desto færre og færre fænomener vil bli igjen, som vil bli regnet for undere. Ti alt hvad menneskeaanden efterhvert opnaar at underlægge sig, vil ikke bli kaldt under, men vil bli anset som videnskapens triumfer. Og det med rette. Ti triumfer er det, baade for menneskeaanden og for — Ham, «som har git mennesker saadan magt». — *Al* magt i himmelen og paa jorden kan mennesker dog ikke vente at vinde. Skapningen kan ikke vente at bli kongruent med skaperen i visdom og kundskap og magt. Men det er det maal, som slegten, bevist eller ubevist, stræver hen imot, uten dog nogensinde at naa.

Hvor langt er vi da kommet? Sammenligner vi vor egen tid med henfarne aartusener, kunde vi fristes til at være stolte av aandens seire, om vi end ser, at det længste og tyngste veistykke endda ligger foran os. De tusen ting, som blandt os er blit saa hverdagslige, at de snart sagt er hvermands eie og hvermands virke, de vilde paa Jesu tid og endda mer paa Mose tid eller i urmenneskets dager blit regnet for Guds undere. Bare et eneste eksempel: Om Moses paa Sinai bjerg hadde faat et traadløst telefonbud fra et fjernt kulturfolk, og saa modtagerapparatet var blit sat i forbindelse med en grammofon, da vilde den lyttende skare ha sagt: Gud taler til sit folk. Noget lignende ligger ikke utenfor vor tids evne, om end teknikken og kapitalen i vore dager vilde vælge mere lønsomme foretagender.

Tar vi derimot hensyn til de tusener av aar, da mennesker har levet paa jorden, da maa vi heller kalde fremskridtene smaa, og det kan spørres, om ikke slegtens forsømmelsessynder er like store paa det intellektuelle arbeides omraade, som i det etiske. Kraften som kunde verden behersket, er ødet i egeninteressens og selvhævdelsens tjeneste, i misundelse og hat, alles kamp imot alle, og i synd og laster. Den kraft, som skulde været nyttet til den samdrægtige hele menneskehets fremgang i aand og liv, i herredømme over jorden.

Jesu undere staar i en særstilling. Ikke saa at forstaa, at de staar i strid med naturens love. Men de er utslag av en *gudgiven* indsigt i og utnyttelsesevne av forhaanden værende, os ukjendte kræfter. De er en antecipation. Hvad menneskelig videnskap og kunst indtil den dag idag ikke har magtet at fuldbyrde, det har Menneskesønnen, Gudesønnen Jesu Kristus faat som en forskuds gave av Faderen, den almægtige. (Smlgn. Joh. 5.36: «De gjerninger som Gud har *git* mig at fuldbyrde»). Ham har Faderen, som et legitimationsdokument for at han var sendt av ham, utstyret med en magt over levende og død natur, som ukjendt og uforstaaelig for hans samtid, og som i alt væsentlig er ukjendt og uforstaelig ogsaa for vor tid, om end vi har større forutsætninger end datiden for at ane problemets løsning.

Jeg mener dog ikke, at denne opfatning av Jesu undermagt her er utledet som en nødvendig konsekvens av Guds væsen og egenskaper, saaledes som disse er fremstillet i avsnittet om Gud og verden. Den personlige Guds visdoms og kjærlighets raad ligger i et høiere plan end mennesketanken. Men paa den anden side er der heller ikke noget i Guds væsen, som skulde kunne

hindre os i at godkjende muligheten av en saadan Faderens gave til sønnen, og derfor naar dette ved en direkte aabenbaring er os kundgjort, da at tro dens virkelighet. Og her trær en direkte aabenbaring os imøte og forkynder os det Guds raad, som ikke var opkommet i noget menneskes tanke. Men i dette stykke utkræves vistnok det i samme tonart avstemte mottagerapparat, som kaldes tro. — Vi bekjender vor kristne tro paa Gud Fader, den *Al*mægtige, og paa Sønnen som sitter ved Faderens høire, og hvem *al* magt i himmel og paa jord er given. Men i praksis synes det, som om det ord *al* er lite tilegnet av den almenkristelige bevisthet.

Denne Jesus sier til sine disipler, Joh. 14.12 flg.: Sandelig, sandelig sier jeg eder, at den som tror paa mig, han skal ogsaa gjøre de samme gjerninger, som jeg gjør, og han skal gjøre større end disse, ti jeg gaar til min Fader, og hvadsomhelst i ber om i mit navn, det vil jeg gjøre, forat Faderen skal vorde herliggjort i Sønnen. Og Joh. 15.7—8: Dersom I blir i mig, og mine ord blir i eder, da bed om hvad I vil, og det skal vederfares eder. Derved er min Far herliggjort ,at I bærer megen frugt.

I disse ord ligger ikke bare et løfte eller en gave til dem som tror, men meget mere en opgave. Jesu Kristi tro skal ha evne til at vise sin kraft, og Jesu magt og guddommelighet ogsaa deri, at hans disipler skal formaa, ikke bare sammen med sin samtid at tilegne sig det maal av herredømme over naturens kræfter, som til enhver tid er blit slegtens almeneie, men de skal desuten, likesom Mesteren selv, og ut av hans ubegrænsede fylde, kunde hente den samme anticipationsevne, som den han selv var utstyrt med fra Faderen. Og likesom Jesu gjerninger blev legitimationsdokumenter, eller tegn overfor hans samtid, for at han var sendt av Faderen, saaledes skal ogsaa hans disiplers gjerninger være tegn overfor deres samtid, for at Jesus har sendt dem, likesom han selv var sendt av Faderen. — *For at Faderen ogsaa ved dem kan vorde herliggjort i Sønnen.*

Opgaven er hittil ikke løst. — Over disippelskaren av den generation som stod Jesus nærmest lyste vistnok et sterkt gjenskin av Mesterens aandsmagt. I hans tro og ved hans kraft eiede de — om end i faldende potenser — en ikke ringe del av sin Herres antecipationsevne. Men snart sluknet denne ild, og dette slags undergjerninger blev saa sjeldsynte, at om de end

som rari nantes en anden gang synes at ytre sig, da vil gjerne baade samtid og eftertid tvile paa deres egthet.

Opgaven foreligger fremdeles for vor tid og for kommende slegter. I nitten hundre aar har slegten, hver enkelt kristen og den hele kristne menighet manglet den samlivsinderlighet med Jesus, som *de* hadde, der hadde vandret sammen med ham, og tilegnet sig «to deler» av hans aand. — La os be om mere av Jesu aand og kraft. La os be om de tre deler, — *forat Faderen kan vorde herliggjort i Sønnen* ogsaa ved os. Den bøn kan vi trygt be om i Jesu navn, ti den er efter hans løfte og hans vilje. Og derfor tør vi ogsaa lægge til vor bøn det ord amen, det skal visselig ske.

NOTISER

Skal vort slektledd forstå hvorledes Chr. Bruun fikk den makt over sinnene som han hadde i forrige generasjon, må vi se ham som han steg fram i de unges sinn som dengang dannet hans garde. Bedre end Andreas Austlid har ingen skildret dette, men da hans minner hittil har været vanskelig tilgjengelige (trykt Orkedalen 1909 i Høgskulebladets festskrift til hans 70 årsdag) har vi tatt dem frem her som det klassiske dokument de er.

*

Cand. teol. Hans Holst, født 1848, stud. 1866.

Red.

REDAKSJONENS ADRESSE: HURDALEN.